

המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, ת.ד. 9288, חיפה 31092
gideonbe@012.net.il

בס"ד, ניסן-אייר תשס"ו, אפריל-מאי 2006

**ביטאון פורום שמירת
זיכרון השואה
והמאבק באנטישמיות**
גיליון מספר 6

עורך: גדעון רפאל בן מיכאל

**חג הפסח בשואה,
שארית הפליטה ותרומתה להקמת מדינת ישראל,
קהילה בשואה – קהילת קיידאן**

פתח דבר

**לחברי פורום שמירת זיכרון השואה והמאבק באנטישמיות,
הפסח והמרכה!**

גיליון זה יוצא בצומת התאריכים: חג הפסח, יום הזיכרון לשואה ולגבורה, יום הזיכרון לחללי צה"ל ויום העצמאות. זאת הסיבה שבגיליון זה נעסוק בנושאים הבאים:

- חג הפסח בשואה.
- שארית הפליטה – תרומתה להקמת מדינת ישראל.
- קהילה בשואה – קהילת קיידאן.

חג הפסח בשואה: אנו מביאים מסמכים ועדות על עמידה יהודית בשואה, ביטוי למאבק הרוחני על שמירת הזהות היהודית בשואה.

שארית הפליטה – תרומתה להקמת מדינת ישראל: לפעמים נדמה לנו, כאילו השואה הסתיימה בשנת 1945 עם תבוסת וכניעת הגרמנים במלחמת העולם השנייה. סיפורם של ניצולי השואה-שארית הפליטה לא נחשף במידה מספקת. סבלם נמשך לאחר השואה. סבלם היה רב מאד. מעת לעת נחשף סיפורים ועדויות על שארית הפליטה.

הם הגיעו לארץ ישראל חסרי כל, השתתפו במאבק על עצמאות המדינה. רבים וצעירים שחיפשו תקווה, יציבות וביטחון בארצנו, נפלו במלחמה לתקומת המדינה. משפחות שאיבדו את יקיריהם בשואה, לפתע-פתאום הצטרפו למשפחת השכול.

אלה ששרדו מהשואה כמו והתנערו "מהרי החול", הקימו משפחות, רכשו מקצועות, הצטרפו למפעלי ההתיישבות והביטחון, ההשכלה הגבוהה, החינוך ועוד. עלינו לציין את תרומתם הרבה בהקמת המדינה.

הדברים שהובאו על שארית הפליטה מתבססים על מחקרה של פרופ' חנה יבלונקה שפורסם בספרה: "אחים זרים – ניצולי השואה במדינת ישראל", יד בן צבי – אוניברסיטת בן גוריון, התשנ"ד. מומלץ לעיין בספר. כמו כן, נעזרתי גם בארכיון הפלמ"ח.

קהילה בשואה - קהילת קיידאן: בשואה, חוסלו אלפי קהילות. אנו שומעים בדרך כלל את קורותיהם של קהילות גדולות כגון וורשה, לודג', קובנה ועוד. ניצולי השואה - שארית הפליטה מקהילות רבות וקטנות הוציאו ספרי זיכרון לקהילותיהם. אין אלה ספרי קריאה שמחליפים בספרייה הציבורית. הם נמצאים על המדף במכוני השואה ובספריות של האוניברסיטאות ולעיתים עולה אבק על דפי הספרים.

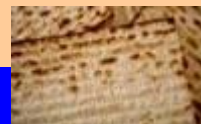
לזכרם של הנרצחים וחשיפת עדויות קשות על מכוונת ההשמדה הגרמנית, חשבתי שמן הראוי להסיר את "האבק" מספרי הזיכרון. מעת לעת נחשוף סיפורה של קהילה שנכחדה ואיננה. הפעם נחשוף בקצרה את סיפורה של קהילת קיידאן השוכנת בליטא.

בדברי העדויות לא שיניתי את סגנון הכתיבה של הכותבים וזאת כדי לשמור על אוטנטיות דברי המספרים.

גדעון רפאל בן מיכאל
יו"ר הוועד המנהל
המכון ללימודי השואה - חיפה

חג הפסח בשואה

גדעון רפאל בן-מיכאל
"הגדת פסח" - "הגדת השואה"

"הגדת פסח" - "הגדת השואה" המקורית נמצאת במוזיאון החינוכי של המכון ללימודי השואה בחיפה.

"הגדת פסח" זו, שאני מגדירה "הגדת השואה", נכתבה ע"י טובי טרקלטאוב, שנולדה בעיר מונקטאש שבהרי הקרפטים והועברה מהמשלוחים של מחנה ההשמדה "אשוויץ" למחנה "לנצינג" שבאוסטריה. מחנה "לנצינג" היה מחנה בת של המחנה המרכזי: "מאונטהאוזן".

מאמצע שנת 1944 הגיעו למחנה מאוטהאוזן כ- 6000 יהודים שעברו את סלקציה ב"אשוויץ". היה זה לקראת סיום המלחמה. אחריהם הגיעו 4600 יהודים ממחנה "פלשוב" שליד קרקוב-פולניה. הטיפול ביהודים היה אכזרי. הם הועסקו בכריית מנהרות למפעלי תעשיית הנשק.

העבודה התנהלה בשלוש משמרות, בקצב מזורז מאד, מדי חודש הגיעו אלפי אסירים חדשים, כמספר הנספים באותו פרק זמן.

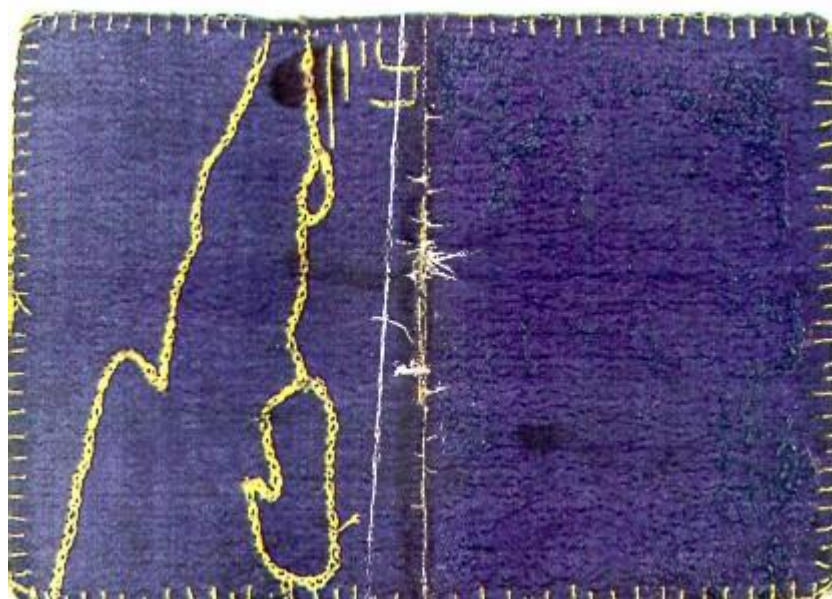
ב- 25.1.45 עם הפינוי הכללי של "אושוויץ" החל להגיע למחנה מאוטהאוזן משלוח נוסף של כ- 9000 אסירים והיהודים היו בהם רוב האסירים. במחנה הבת "לנצינג" היו כ- 565 אסירות. היה זה מחנה של נשים שהוקם ב- 3.11.41. ב- 9.5.45 שוחרר המחנה. במחנה זה, בתנאים קשים ומחפירים, בפסח, שנת 5705 לבריאת העולם, לפי המניין היהודי, לאמור בפסח, תש"ה - 1945, כתבה טובי טרקלטאוב הגדה זו. ממש, לפני שחרור המחנה. טובי לא ידעה שהשחרור כה קרוב.

מסמך זה מבטא בשיא התמציתיות את עיקר הגדת פסח, יש בה את זיכרון יציאת מצרים, יום שבו נהפכנו לעם, יום שבו קיבלנו את החירות הלאומית והזהות היהודית. טובי חיפשה את הרלוונטיות של ההגדה, כדברי רבן גמליאל: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". היא התפללה לאלוקים וביקשה את חירותה וזהותה היהודית.

טובי החליטה למסור את ההגדה לחברתה עליזה קליין, שעלתה לארץ-לאחר המלחמה. בשנות ה- 80 עברה עליזה קליין ניתוח קשה. באותה עת חששה, כיצד תעבור את הניתוח ולכן, היה חשוב לה להפקיד את ההגדה למשמרת במוסד העוסק בהנחלת לקחי השואה. היא החליטה להפקיד את ההגדה במכון ללימודי השואה ע"ש חדווה אייבשיץ, הנמצא בשכונת "נווה שאנן" בחיפה.

ההגדה מכילה 5 עמודים בגודל ממוצע של קופסת גפרורים. לפי דברי עליזה קליין, דף הכריכה נעשה מסמרטוט כחול, שעליו רקמה טובי את מפת ארץ ישראל והמילה ציון בצידה הימני העליון של הכריכה. את חוטי הרקמה הוציאה טובי משמלתה. הנייר שעליו נכתבה ההגדה, עשוי מנייר טואלט או מנייר ישן נושן.

עליזה מספרת, שטובי ואחיותיה הכירו היטב את לוח השנה העברי כולל שבתות וחגי ישראל. הן היו דתיות. חשוב היה להן לשמור על שבתות וחגים למרות התנאים הקשים ששררו במחנה. לכן, ידעה טובי לציין את שנת 5705 לבריאת העולם ב"הגדה" שכתבה. "אנחנו רוצים לחגג" כותבת טובי, בהגדה שכתבה, אבל לא ניתן לה לקיים את חג הפסח כהלכתו. מה שנשאר לה הוא הזיכרון, הוא הכוח המניע לעתיד טוב יותר. טובי מסיימת את ההגדה הקצרה בתפילה ציבורית ולא פרטית: "ואם ה' גאל את אבותינו ממצרים יציל גם אותנו מעבודתנו המרה וישיבינו לארץ אבותינו".

אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים

ח 00
 5405

אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים

אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים
 אדמוני רזים

כאשר עיינתי בהגדה, אנטנה סמויה שהייתה בליבי במשך שנים קלטה כברק מסמך זה. חשתי כי הגעתי למסמך המצביע בתמציתיות על גודל הגבורה והעמידה היהודית בשואה. כיצד ניתן היה לשמור במחנות על צלם אלוקים, על חיוניות יהודית בשואה. לקראת יום השואה, שנת תש"ן - 1990, יצאתי עם בני נוער לפולין במסגרת הפעילות של משרד החינוך והתרבות - מינהל חברה ונוער: "את אחי אנוכי מבקש". החלטתי לקחת עמי צילום של ההגדה למסע הקשה בפולין. לא לקחתי את המקור. לא רציתי שהגדה זו תיפגע. חשוב שתישמר מכל משמר. ההגדה ליוותה אותי ב"מיידאנק", ב"טרבלינקה", בקברות האחים "בטיקוצ'ין", באתרים של גטו וארשה, ב"קרקוב היהודית" ב"חצר גור", בבתי קברות יהודיים, באתרי הנצחה של קהילות יהודיות שנכחדו בשואה ולבסוף הגעתי עמה למחנה "אושויץ - בירקנאו". בעת הטכס המרכזי שקיימנו עם התלמידים על הריסותיה של אחת המשרפות ב"אושויץ - בירקנאו", לקחתי את ההגדה לידי ולפני תפילת הקדיש ושירת התקווה, סיפרתי לתלמידים את תולדותיה של הגדה זו. אמרתי לתלמידים, שהחלטתי להביא דווקא הגדה זו לכאן - לגיא ההרגה, כי יש בה מסר. טובי מסמלת בעיני את הגבורה

הרוחנית של העם היהודי בשואה. אפשר לפגוע בגוף. את הנפש את הנשמה את הזהות היהודית לא ניתן לקחת.

המשכתי ואמרתי לתלמידים: במקום זה, במעמד התייחדות והזיכרון אני רוצה לומר לטובי, קבל עם ועולם. תפילתך נענתה. הוקמה מדינת ישראל. עם ישראל חי. עתה, כאשר נשיר את ההמנון הלאומי - ה"התקווה". זכרו, כי מורשתנו היהודית היא מקור כוחנו ועוצמתנו. כמו שכתוב בהמנון שלנו:

"כל עוד בלבב פנימה

נפש יהודי הומייה"

מחרתיים נחזור ארצה-לארץ ישראל, "ולפאתי מזרח קדימה עין לציון צופיה" כשנגיע ונחזור לחיי השגרה, תגדל מחויבותנו לקיום העם, המדינה ומורשתנו היהודית-ציונית. אין לנו מקום אחר, זולת ארץ-ישראל. עליכם מוטלת המשימה למילוי התקווה.

"התקווה שנות אלפיים

להיות עם חופשי בארצנו,

ארץ ציון ירושלים".

תפילה על אכילת חמץ בפסח

"וחי בהם ולא שימות בהם"

בעת חיפוש מסמכים בארכיון "יד ושם", מצאתי את התפילה המובאת כאן. תפילה זו מבטאת את הזהות היהודית במלוא עוצמתה. אסירי מחנה ברגן-בלזן לא יכלו לקיים את המצוות והמנהגים הקשורים לחג הפסח. כתחליף רוחני חיבר עבורם הרב לוינסון, תפילה מיוחדת שאיפשרה להם כתחליף - לשמור על הזהות היהודית בתנאי התופת.

אבינו שבשמיים, הנה גלוי וידוע לפניך

שרצוננו לעשות רצונך

ולחוג את חג הפסח באכילת מצה

ובשמירת איסור חמץ,

אך על זאת דאבה לבנו

שהשיעבוד מעכב אותנו

ואנחנו נמצאים בסכנת נפשות.

הננו מוכנים ומזומנים לקיים מצוותיך:

וחי בהם – ולא שימות בהם

ולזהר מהזהרתך – השמר לך ושמור נפשך מאד.

על כן תפילתנו – שתחינו

ותקיימנו ותגאלנו במהרה

לשמור חוקיך ולעשות רצונך

ולעובדך בלבב שלם אמן.

ברגן-בלזן, פסח תש"ד

מאת הרב לוינסון הי"ד מהולנד

נמסר על-ידי יוסף פרייהן, אסיר במחנה ברגן-בלזן, שאמר את התפילה, יחד עם שאר עצירי המחנה, פסח תש"ד-1944. תפילה זו חוברת בשפה העברית ע"י הרב לוינסון. מארכיונו של ד"ר מרק [מאיר] דבורצקי ז"ל שנתרם ל"יד ושם".

עריכת סדר בגטו ורשה [ארכיון לוחמי הגטאות]

סדר פסח באושוויץ

במחנות לא הייתה כל אפשרות לקיים את סדר הפסח כהלכתו ואפילו לא בחלקו. האסירים היהודים לא ויתרו. הם רצו בכל מאדם לשמור על זהותם היהודית בתנאים הקשים ביותר.

גולדה כ"ץ-קיבל מספרת בעדותה ^[1], כיצד "שמרו" על חג הפסח באמצעות הדמיון היוצר. היא וחברותיה קיימו את ליל הסדר "כהלכתו" בזכות נערה חסידית שהביאה עמה סידור תפילה למחנה אושוויץ. את היין, המצות, מאכלי "קערת הסדר" והסעודה עצמה העלו בדמיונם היוצר. זוהי דוגמא עילאית להישרדות באמצעים רוחניים.

כך היא מספרת בעדותה:

באושוויץ הכניסו אותנו לצריפים שהיו מיועדים מראש לנשים. ה"קאפואיות" או ה"שטובנדינסט" [הממונות על הצריפים], בלי הבדל אם היו גרמניות או יהודיות, התייחסו אלינו בלי רחמים, גידפו והרביצו, הרעיבו על כל דבר של מה בכך.

בין הנערות שהובאו באותה עת לאושוויץ – קיץ 1944 – היתה נערה מבית חסידי. היא הביאה אתה סידור קטן שקיבלה מאביה החסיד. בצד העטיפה בפנים הודבק "לוח" יהודי בכתב-יד, בו פורטו כל חגי ומועדי ישראל. כל הנערות השגו, בסודי-סודות, בשבע עיניים על האוצר הזה שחלילה לא תשלוט בו עינא בישא. בשעה שהיינו בטוחות שכל בעלי התפקידים נעלמו מן הצריף, הוציאה הנערה את האוצר והתחילה להקריא לפנינו פרקי תהילים. היא קראה את הפסוקים בהדגשה מיוחדת, כמו למשל, תיאור ההולם אותנו: "כמוץ אשר תנדפנו רוח", וכולנו הקשבנו בנשימה עצורה. הנערה המשיכה לקרוא, ובעינינו הייתה נראית כמו דבורה הנביאה – "אז ישובו רשעים לשאולה", "וברשת זו טמנו, נלכדה רגלם"... היא ידעה לתרגם ולהסביר את משמעות הפסוקים. דבריה היו לנו כצרי, כתרופת-פלא, התעודדנו והתנחמנו. הזלנו דמעות של רגיעה. באותן שעות הלילה פסוקי התהילים של הנערה מהונגריה, עוררו בנו תקווה.

ימים ספורים לפני חג הפסח, כפי שצוין ב"לוח", שאלנו את הנערה החסידית, מה היא חושבת, איך נוכל לערוך את ה"סדר" בתוך כל הסחי והלכלוך שבצריף? מצה אין לרפואה?

יום לפני פסח אמרה לנו הנערה, בשעות הערב המאוחרת, שהיא חושבת שמחר, בליל הסדר, נערוך את ה"סדר" לאחר חצות הלילה, בדיוק כפי שערכו את הסדר האנוסים בספרד. ואשר בנוגע למצות ושאר אביזרים השייכים לטקס הסדר, כל אחת תחשוב בדמיונה כאילו המצות, היין ושאר הדברים הנחוצים לסדר אמנם קיימים, כפי שהיינו רגילות, כל אחת אצל הוריה בבית. אני – אמרה הנערה מהונגריה – אקרא את ה"הגדה" מתוך הסידור. כל אחת מכן תדליק נרות החג בדמיונה. אני אקדש על הכוס, ואתן תלקקו באצבע על שפתותיכן, כאילו אתן שותות מיין הקידוש, ותאמרו "אמן"!

אכן היה זה ליל-שימורים שישאר חרות בזיכרוני לכל ימי חיי. ה"סדר" ארך עד אור הבוקר. בגלל השעה המאוחרת וכן בגלל הפחד שמא נופרע באמצע, דילגה הנערה החסידית על כמה קטעי פזמונים מן ה"הגדה", וסיימנו ב"חל סידור פסח כהלכתו" ו"לשנה הבאה בירושלים".!

שני יהודים סובבים ברחובות לודז' עם מתקן נייד להגעת כלים לקראת חג הפסח
[ארכיון לוחמי הגטאות]

שארית הפליטה ותרומתה להקמת מדינת ישראל

הגל הראשון של העולים שהגיעו לארץ עם קום המדינה היו ניצולי השואה - אנשי שארית הפליטה.

ב-1948 עלו ארצה 118,993 עולים, מהם 102,498 היו אנשי שארית הפליטה, הם היו 86 אחוז מסה"כ העולים.

ב-1949 עלו 141,608 עולים, מהם 95,165 הם אנשי שארית הפליטה, לאמור, 67 אחוז מסה"כ העולים.^[1]

שארית הפליטה הגיעה לארץ באמצעות גח"ל – גיוס חוץ לארץ.

מבלי להמעיט בחשיבות התפקיד שמילא הנוער הישראלי במלחמת העצמאות, הרי שזו הוכרעה במידה רבה גם בזכותם של עשרות אלפי מגויסים שהצטרפו לכוחות המגן מקרב יהודי אירופה במסגרת הגח"ל – גיוס חוץ לארץ. גיוס אנשי הגח"ל החל בשלהי 1947 במחנות העקורים בגרמניה, אוסטריה ואיטליה. מאוחר יותר התרחב הגיוס לארצות נוספות באירופה ולמחנות המעצר בקפריסין. כמו כן גויסו בארץ עולים שעלו במיכסות העלייה הרגילות וחיו בבתי עולים. היה זה צירוף של תנועה עממית שדרשה להתגייס ושל איש חזון - נחום שדמי, מפקד ההגנה באירופה שהבין את הפוטנציאל הטמון בה. מרבית המגויסים במסגרת הגח"ל היו ניצולי שואה. מכלל 26,000 המגויסים היו 23,000 ניצולי שואה. היתר היו מתנדבים יהודים מארצות צפון אפריקה ואנשי מח"ל. לא היו אלה שרידי השואה היחידים בקרב כוחות הלחימה היהודיים בארץ. כ-70,000 ניצולים הגיעו ארצה בשנים 1945-1947. קבוצת עולים זו התאפיינה במספר גדול של בחורים צעירים. רבים מהם התגייסו ל"הגנה" ול"פלמ"ח" בסמוך לעלייתם. צירוף כל הנתונים הללו מאפשר את הקביעה כי כמחצית מהכוח הלוחם של ההגנה, ומעט מאוחר יותר של צה"ל במלחמת העצמאות, הורכב מניצולי השואה.

מערך קליטה ראשוני למגויסי הגח"ל שבאו ארצה נבנה רק בשלהי 1948, ומעולם לא גובשה מדיניות שתתחשב בייחודה של עליית הניצולים ורגישויותיה המיוחדות; מה גם שהשירות הצבאי היה המפגש הראשון של מגויסים אלה עם ארץ ישראל.

רבים ממפקדי כוחות הלחימה בארץ האמינו מלכתחילה בטעות כי איכותם של המגויסים מקרב הניצולים נופלת מזו של בני הארץ, הן ביכולת הלחימה והן במוטיבציה ללחימה. לכך נוספו היעדר שפה משותפת, ההבדלים העצומים שבין ניסיון החיים של נוער השואה לעומת הנוער הארצישראלי, ההבדלים בגיל הביולוגי ומידה של אגוצנטריות של הנוער המקומי, שהורגל לראות את עצמו כיסוד המרכזי בתנועת התחייה הלאומית.

גיוסם של ניצולי השואה ולחימתם במלחמת העצמאות הם נושאים בעלי מטען רגשי. לא קשה לעמוד על היסוד הטרגי הכרוך בגיוסם למלחמה של שרידים אחרונים למשפחותיהם, שזה עתה יצאו בעור שיניהם מן התופת הנאצית, ללא בית ופינה חמה בעורף. קשה עוד יותר הוא סיפור נפילתם של רבים מהם בשדה הקרב. מן הראוי לציין בהקשר זה את העובדה שמרבית מגויסי הגח"ל גויסו ליחידות רובאיות – לוחמות.

מגויסים – ניצולים רבים ציינו בראיה לאחור כי ההשתתפות בקרב על ארץ ישראל הקנתה להם תחושת זכות על הארץ, ואף שיככה חלק מרגשות הנקם שפיעמו בהם לאחר מלחמת העולם השנייה. "ניקמת התקומה" היה הכינוי שנתנו לתחושתם זו.

כפי שנאמר, בשנים הללו, התקבלו האודים המוצלים מאש, אנשי שארית הפליטה נקלטו בארץ, בחשדנות ובחוסר אמון ביכולתם הפיזית והנפשית. הם חשו היטב את התייחסותם של "הוותיקים" כלפיהם. האלוף אברהם אדן תיאר בספרו "דגל הדיו" [עמ' 211-2] את התרשמותו על פגישותיו עם חיילים מקרב שארית הפליטה שפיקד עליהם במלחמת העצמאות: הייתה זו פגישתי הראשונה עם חיילי גח"ל. הם דיברו אידיש...הצגתי לפנייהם את התוכנית לשבוע הקרוב והצעתי שיציגו שאלות. תגובתם הייתה מפתיעה: תחילה שיבחו אותי – מזה שבועיים בארץ ואני הראשון שאסף אותם לשיחה. הסביר להם בהרחבה את המתרחש ואת התוכנית לגביהם. עד היום לא ניתן להם להתבטא ואיש לא שאל להרגשתם, לדעתם על האמונים ועל היחס כלפיהם. אח"כ עברו לטענות והן היו רבות: לדבריהם זכו ליחס משפיל מהפקדים הזוטרים שאמנו אותם. המכ"ים הצעירים מרימים עליהם קול ואף זורקים בהם אבנים. היו שצינו בחריפות, שיחס המפקדים מזכיר להם את יחס הגרמנים כלפיהם. [2]

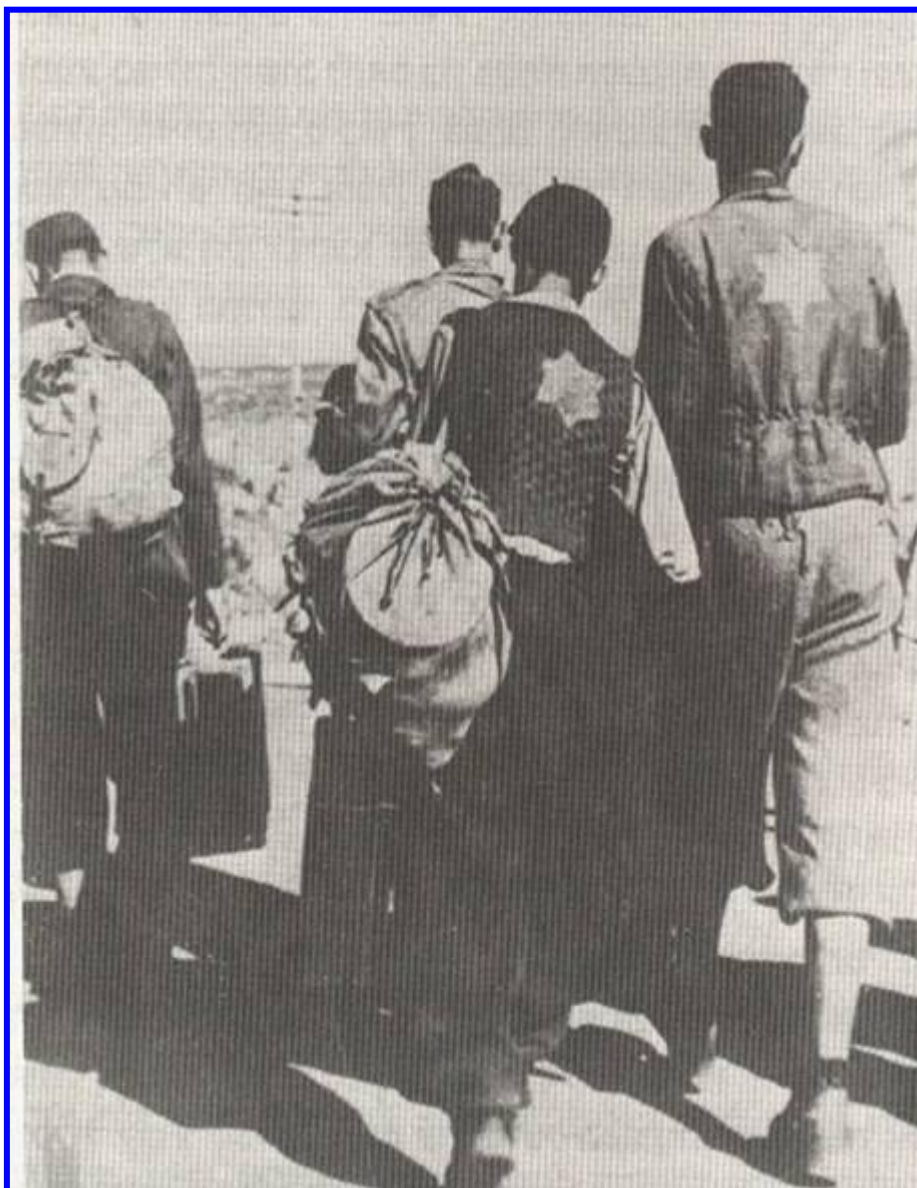

שארית הפליטה מעפילה לארץ ישראל

בתחילת 1949 הפיץ שירות התרבות בצה"ל חוברת ושמה: "כיצד נקבל פני אחינו הבאים". עיקרה, הדרכת החיילים הארץ-ישראלי בסבך הבעיות של החייל - איש שארית הפליטה.

וכך מתוארים העולים בחוברת:

הם נבדלים הבדל רב מהעליות הראשונות...השואה העמידה אותם בחלל ריק וכן מובנת ערגתם לפינה שקטה ובטוחה משלהם. המרד, המפעל החדש, כל אלה דורשים נשימה ארוכה. מהם נגזלה האפשרות לנשימה ארוכה. נשימה קצרה - מיום ליום. במשך השנים שהיו במחנות ובארץ השמד, היו מהם שפיתחו תכונות מיוחדות, שלפעמים הן זרות לנו הדאגה המופרזת לפת לחם...אי אמון בזולת...תוך כדי גילוי חיוניות רבה, חיוניות של הסתדרות רגעית. מתוך כך מסתבר שאין לדרוש מהם ויתורים מרחיקי לכת למען אידיאלים מופשטים בלבד. המציאות ההיא בה חיו לפני השואה – היא הזיכרון האחרון, הסמל הממשי ביותר שנשאר להם מבית, מביטחון נפשי, מיחסים אנושיים. על כל המוזר בתופעה זו אין להתעלם משאיפתם לבנות את חייהם לפי אותה מתכונת". [3]

אנשי שארית הפליטה בדרכם לבסיס הקליטה והמיון

במלחמת העצמאות סוכם לאחר דיונים כי חיילים שהם בנים יחידים להורים לא יוצבו בחזית. **התחשבות זו לא חלה לגבי מגויסי גח"ל משארית הפליטה.** הצמרת הביטחונית גילתה רגישות להמשכיות הדור הצעיר מקרב ילידי הארץ והתעלמה משארית הפליטה. היה זה חוסר ההבנה של ההנהגה בארץ על מהותה של השואה.

ב-5.3.1948 בסמוך לקבלת חוק בנים יחידים כותב שמחה רוטהויזר [קז'יק], לשעבר ממנהיגי גטו ורשה לפיקוד העליון: לאור פקודת הפיקוד העליון לשחרור בנים יחידים מהחי"ש והפלמ"ח ולהעסיקם בעורף. ברצוני להעיר לכם על מחלקת הפרטיזנים שאנשיה לא רק בנים יחידים. **אבל יחידים למשפחות שלמות שהושמדו על ידי הנאצים.** כאחראי לאנשים אלו חושבני כי עוד לא הגיע הזמן להעסיק את האנשים האלה בקו הראשון כמו בית דגון. אני יוצא מהנחה שיש צורך וחובה לאומית לשמור על האנשים האלה שישארו בחיים. עד כמה שאפשר.. הוא לא קיבל תשובה על מכתבו.

מכתב של הורים שכולים משרית הפליטה

מובא בזאת מכתב מרגש של הורים שכולים משארית הפליטה שאיבדו את בנם יחידם מאיר פבר, שנפל בקרב במלחמת העצמאות. המכתב מדבר בעד עצמו. אין צורך בהסברים. [4]

ה ע ת ק

תל-אביב, 17.5.49

יהושע פבר וחיה פבר
אצל דב' לופטגלס
יפו - ג' בליה
רח' ג' 231

לכבוד
ראש הממשלה
מר דוד בן-גוריון
מאד נכבד ונעלה.

הננו מרשים לנו בזה לבקש את כב' הרם לעיין בדברינו דלקמן, אשר יוצאים מחוץ לב שבור ורצון של הורים שכולים אשר אבדו את בנם היחיד בנגב ונשארו עזובים וגלמודים בלי כל עוזר וסוסך.

אנחנו הח'ם מקרנץ - פולניה באנו הנה לפני שבוע מסתנה לינץ באוסטריה ונודע לנו כאן הבשורה המחרידה והמרהיבה אשר בננו היחיד מאיר פבר נפל ביום 19.10.48 בקרב על כהריה לפי העתק התעודה אשר מצורף כאן. הוא היה המסענת היחידה שלנו, כי חננו אנשים זקנים וחלשים אשר עברו עלינו כל חו' מדורי גהינוס בפולניה גרמניה ורוסיה ובסתנה ההשמדה וכו'. כל תקותנו הייתה בבננו זה ולבסוף בבואנו הנה נשבר לבנו לרסיסים ואין כח לשאת את הצער והיגון הגדול. יש במיוחד לציין כי בננו החנדב מעצמו ועוד ארגן 40 בחורים אתרים באוסטריה והביא את כולם באופן מיוחד מחו' ל לצבא ההגנה להשתתף בקרב למען המולדת - והוא נפל ברמי ימיו בעודו בן 21 שנה.

אנחנו עכשיו חסרי אונים ואובדי עצה ואין לנו שום אמצעים כספיים להגיע לידי איוח מקור פרנסה אשר יתן לנו קצת נוחם וחיי כבוד ביגיע כפינו בארץ האבות.

אי לזאת בקשתנו שטוחה לפני מעלה כב' הרם שיתחשב בלב-חם בכל האמור מחוץ רחסנות והבנה ויתן לנו את האפשרות לקבל דירה וחנות ביפו.

הננו מלאי תקוה שדברינו הנ'ל ימצאו אוזן קשבה ונקבל תשובה חיובית בהקדם - והננו מודים מראש.

ברגשי כבוד והוקרה רבה
(-) יהושע וחיה פבר

באתר "יזכור" של משרד הביטחון [דף לנופלים] נכתב על הבן מאיר פבר ז"ל:

פבר מאיר, בן 21 בנופלו

בנם-יחידם של חיה ויהושע, נולד ביום ט"ז באדר א' תרפ"ז (18.2.1927) בעיר קריניצה שבדרום גליציה, פולין ולמד ב"חדרים" ובבית-ספר יסודי. במלחמת-העולם השנייה התגלגל עם המשפחה בנתיב הפליטים לרוסיה. שם למד מכונאות-רכב ועבד במקצוע

זה. אחרי המלחמה חזרה המשפחה לפולין ויצאה לאוסטריה למחנה-עקורים ליד לינץ. מאיר היה חבר פעיל ב"הפועל המזרחי", מדריך נוער והתאמן שם ב"הגנה".

מאיר עלה ארצה בחודש יוני 1948, התגייס מיד לצה"ל ושירת כמקלען. כמו-כן, שימש מקשר בין מטה הגדוד לפלוגתו ונודע כחייל אמיץ הנלחם מתוך התלהבות דתית לקידוש השם. הוא השתתף בקרבות בצפון הארץ ולאחר-מכן נטל חלק במבצע פריצת הדרך לנגב. מאיר נפל בעת מבצע "יואב" לפריצת הדרך לנגב, ביום ט"ז בתשרי תש"ט (19.10.1948) בקרב על כרתיה.

ביום י"ב בטבת תשי"א (21.12.1950) הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בהר-הרצל בירושלים.

כותבת רבקה.א אימו של בן יחיד: "הנני פונה אל מפקדת שרות העם בתור אם של בן יחיד [י"א בן 23 מגויס בבת-ים] מבקשת לא לשולחו למול פני האש. אביו נהרג על ידי הנאצים בפולין והשאיר רק אותו ואותי בעולם ואחרי כל מה שעבר עלי בפולין הבן הזה הוא כל תוכן חי".

בתחתית מכתב זה נמצאה הערה קצרה: "אף אהרר".^[5]

ביצירת מיתוס הגבורה של מלחמת העצמאות היה מקום לשואה רק בכל הנוגע למרד הגטאות וללוחמת הפרטיזנים. מלחמת העצמאות נתפסה קודם לכול כמלחמתו של הנוער הארץ-ישראלי, שלתוכה השתלב העולה איש גח"ל.

צו ההתייצבות ל"מפקד לשרות העם", מסתיים במשפט: "ממודיעין ויודפת מחומות גיטו ורשה וממחנות נדחינו, מספוני 'חנה סנש', 'יציאת אירופה' ואדמת האבות עולה וגוברת הקריאה האחת: החלצו לשרות העם!"

ב-16 באפריל 1948 כשמלאו חמש שנים למרד גטו ורשה התפרסמה פקודת יום של הרמ"א וכך נכתב:

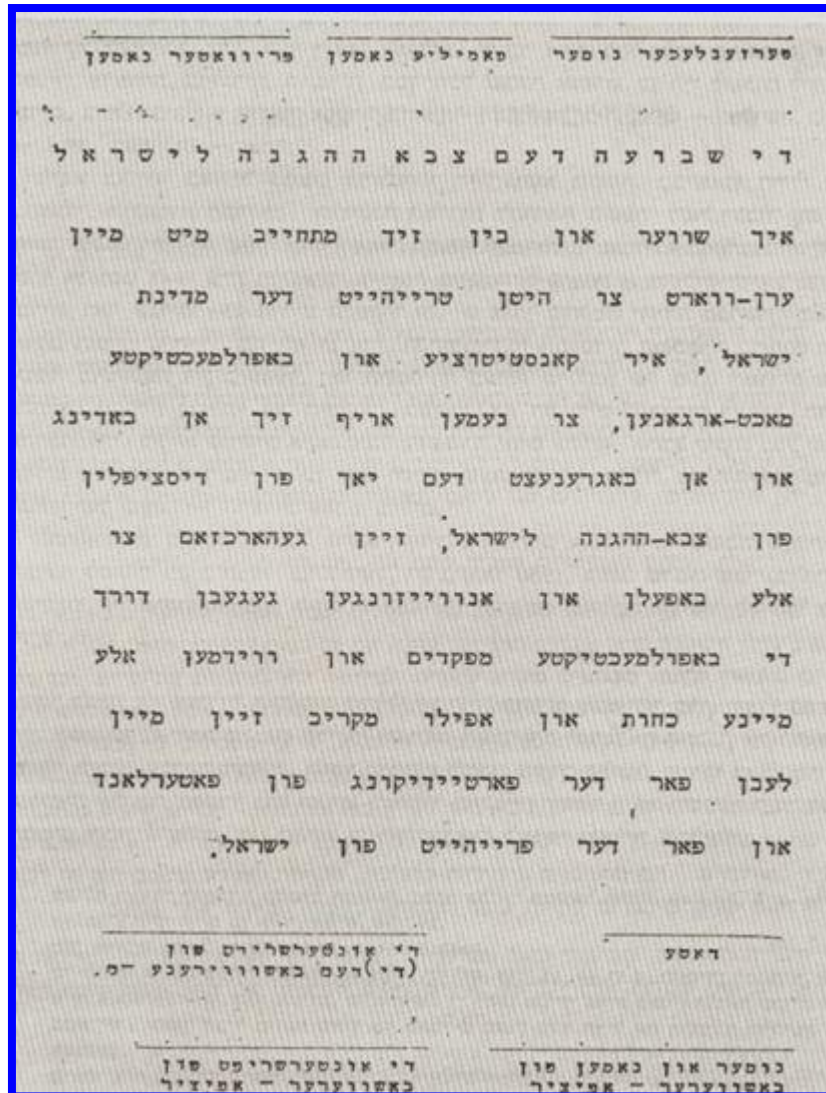
"ניצחונם בגטו, ניצחון האדם היהודי, היה למות בכבוד בנשק ביד ולא כצאן מובל לטבח. אם יש משהו למענו לחמו מורדי הגטאות היה זה מתן דוגמה לנו במלחמתנו. הרי זו הוראה, פקודה, כי עלינו להלחם להשגת חירותנו. הרינו ממלאים את הפקודה ובנאמנות".

באותו התאריך פירסם עיתן במחנה, עיתון חייל צה"ל, גילוי דעת:

"יש איזה קרבה מיוחדת לקרב גטו ורשה בתוכנו. עם וצבאו – הנתונים בקרב. אך מה גדול השונה והמפריד. לנו סיכוי לניצחון. וניצחוננו פרושו עם עצמאי וחופשי מעול זה. ניצחונם בגטו – היה למות בכבוד בנשק ביד ולא כצאן מובל לטבח".^[6]

שבועת נאמנות לצה"ל בשפת היידיש

רבים מאנשי שארית הפליטה דיברו ביידיש, לכן היה צורך להכין את מסמך נוסח השבועה לצה"ל בשפת היידיש.
שבועה לצבא ההגנה לישראל:

"אני נשבע ומתחייב לשמור אמונים למדינת ישראל, ומוסדות ההגנה המוסמכים שלה... ואקדיש את כל כוחותיי ואפילו אקריב את חיי למלחמה על המולדת ולחרות ישראל".^[7]

היה פער בין הדימוי שהיה על שארית הפליטה לבין המציאות. בספר הפלמ"ח ישנם דיווחים חיוביים מאד. שם מובעת הערכה לאיכותם של החיילים מקרב שארית הפליטה ככוח לוחם. בתיאור הקרב על ביר עסלוג', שבו נלחמה הכשרת חֲזָאֵלָה, שגילה הממוצע היה 17, והיא הורכבה כולה מילידי הגולה מפולין שנאספו לאחר המלחמה מבתיים של גויים. אנשי הפלמ"ח התלבטו וחששו להוציאם לקרב גם בשל גילם וגם בשל התפתחותם הגופנית שנפלה מצברים בני 14. אך כפי שאומר הכותב: אלה היו לוחמינו. אחרים לא היו והם נשלחו לביר עסלוג' והחזיקו בו בגבורה בהודפם את גלי ההסתערות המצרית.

במקום אחר מתאר אחד מאנשי הפלמ"ח את התרשמותו מאנשי גח"ל לאחר שנלחם עמם בשדה הקרב: היו ביניהם הרבה בחורים טובים למרות כל הצרות ושבעת מדור הגיהנום ההיטלראי שעברו עליהם...במהירות התבוללו רבים מהם בינינו הצברים. היו לפלמ"חניקים ממש. כמונו לכל דבר. [8]

בני וירצברג נולד בגרמניה, עבר את פרעות "ליל הבדולח", שולח לאושוויץ, שהה במחנה מלק וצעד בצעדת המוות למחנה מטהאוזן. שרד את השואה. עלה לארץ ב- 1945 והגיע לקיבוץ עין השלושה. הוא כתב את זיכרונותיו בספר: "מגיא ההריגה לשער הגיא".

לאחר ששמע את דבריהם של בני מהרש"ק, ומפקדי פלמ"ח בחדר האוכל של הקיבוץ על מבצעי ההעפלה והמאבק למען הקמת המדינה והצורך בלוחמים נוספים הוא כותב בספרו:

אמנם כבר עברנו בחיינו את שבעת מדורי הגיהנום, והיינו רוצים בחיים שלווים בביתנו החדש, אך אותו לילה, בחדר האוכל, כשראינו לפנינו את כל אותם חברי המשק, שהכרנום מקודם כעובדים בענפי המשק השונים, כמגישי ארוחות, אבל על היותם מפקדים ואנשי מלחמה לא ידענו ולא כלום – אותה שעה גמלה בלבנו ההחלטה להצטרף, להימנות על הלוחמים! ואפשר דווקא משום שלא ניתן לנו להלחם במרצחינו במחנות אושוויץ. מטהאוזן ומלק, דווקא משום שמולדתנו החדשה גם כן אין מניחים לנו – רצינו להיות שותפים ללוחמים העבריים שעמדו כאן לפנינו, לוחמים בכל מאודנו, מהר ככל האפשר.

תוך כמה ימים עמדנו כמה חברים בחדר נסתר וחשוך למחצה, באחת מפינות הקיבוץ, ואחד החברים השביע אותנו שבועת אמונים ל"הגנה", למול אקדח ותנ"ך מונחים כרוכים על שולחן מכוסה שמיכת צמר צבאית. היה זה חבר הקיבוץ פלטיאל. כשעמד מאחרי השולחן עם התנ"ך והאקדח, בחדר המסתורי שבירכתי ה'גבעה', לא היה זה אותו פלטיאל, חבר משק, שנאם בערב בחדר האוכל. כאן עמדה לפנינו דמות של מפקד, בעל מבט נמרץ, תקיף ארשת, עז וחודר, כמי שאינו יודע פשרה. כאן הוא לא נאם, לא אמר מילה מיותרת. אחד-אחד נכנסנו בעד הדלת אפופת המסתורין, התייצבנו אצל השולחן, וכשיד ימין מונחת על קת האקדח ועל התנ"ך ויד שמאל מורמת אל-על, חזרנו אחריו על המלים הספורות שנאמרו בקול עמוק ובוטח: "נשבע אני שבועת אמונים להגנה ולנשק ומוכן להקריב את חיי למען ארץ ישראל: הנני מוכן לפקודה".

בשניות הספורות שעמדתי דום לפני פלטיאל וידי על קת האקדח – שניות חרדה הרבה, כשעמדתי לפני מפקדים נאציים, שחיי היו הפקר בעיניהם. הם היו חמושים; ידיי, אז, היו ריקות... לפיכך הרגשתי כי אין אני נשבע אמונים רק להגנה, אלא נשבע כמה שבועות אחרות: שבועת נקמה לדם הורי הנרצחים וקרובי המורעלים; שבועה לנקום כבוד עמי המושפל; שבועה לנקום דמם של יהודים, שנפחו נשמותיהם במשרפות ושעלו בעשן, מתוך ארובות "העבודה משחררת" הנאצית...

...ואז, זו הפעם הראשונה, הרגשתי כי לא שגיתי בזה שנאבקתי ונשארתי בחיים; כדאי וכדאי היה להישאר בחיים אפילו למול אבא המתבוסס בדמו, ובלבד להגיע ליום זה. ויצאתי, ואחרי נכנס חבר אחר. חשתי כאילו זה עתה רק הנני נער שהגיע למצוות – בוגר, בעל אחריות לאומית, אשר אשאנה עמי בגאון ובהתרוממות הרוח בכל אשר אלך. [9]

בתאריך 23.12.1997 הוציא
השרות הבולאי בול מיוחד המציין את
תרומת שארית הפליטה אנשי גח"ל
להקמת מדינת ישראל.
כיתוב על הבול: "גיוס חוץ לארץ".

כיתוב על השובל:

"והכתה ברציף לו מולדת... אבל גם את חייו,
אי-בערב, הוא השיב בנפלו בעדה..."
[משירו של נתן אלתרמן על אחד מהגח"ל].

גח"ל במלחמת העצמאות [מארכיון הפלמ"ח]

הגח"ל בחטיבת הראל

חטיבת 'הראל' ניהלה קרבות קשים בדרך
לירושלים ועד ל- 15 באפריל 1948 נפלו
221 מאנשיה. בסוף אפריל, כאשר
נשקפה סכנת התמוטטות פיזית ונפשית
לאנשי החטיבה, בשל העומס הרב שהוטל
עליהם, נשלח מ"פ מגדוד 'הפורצים'
להזעיק תגבורת מהשפלה. הוא שב עם
פלוגה של 150 אנשי גח"ל, שעברו אימון
בן 10 ימים במחנה הקלט של הפלמ"ח
והגיעו, רובם ככולם, במסע רגלי בחסות
הלילה.

הכוח החדש העמיד אתגר בפני מפקדי

החטיבה. חלק מהם חשש כי הללו לא ירצו לסכן שוב את חייהם לאחר מה שעברו
באירופה, והיו אף שהודיעו כי לא ייצאו עימם לקרבות, משום ש"הם אנשים עקשנים
ופחדנים". היה קושי בהקניית הרגלי משמעת, ונדרשו עונשים ומאמצי הסברה רבים.
המ"כים התייחסו לחיילים החדשים בנוקשות, והגח"לאים התקשו להסתגל למציאות
החדשה. בעיית התקשורת הלשונית הייתה קשה במיוחד - נדרשו מתורגמנים כדי לתווך
בין המפקדים לחיילים. בני מרשק, קצין התרבות של החטיבה, החל לפעול למען
קליטתם ושילובם בקרב הארצישראליים. הוא אירגן חוגים לעברית וסיפר להם על
תולדות הארץ.

הקרבות הראשונים בהם השתתפו העולים היו במסגרת 'קרבות עשרת-הימים' (9-18 ביולי 1948), בפעולה בכפר הערבי צובה, ב-13.7.48, שהסתיימה בכיבוש הכפר. לפני ההסתערות פרצו העולים ברוסית בקריאות קרב בנוסח הצבא האדום: "זא רודינה, זא סטאלינה, זא בנגוריונה" והוסיפו קללות עסיסיות כלפי האויב. בקרבות מבצע 'ההר', באוקטובר 1948, נימנו כבר מ"כים מאנשי הגח"ל על המפקדים. בעת מבצע 'חורב', בסוף דצמבר 1948, עלה מספרם של אנשי הגח"ל על מחצית מצבת כוח-האדם של החטיבה - 1,293 מתוך 2,321. **בשלב הזה כבר הוכיחו יכולת מבצעית שווה ליכולתם של בני הארץ.** בקרב על צומת רפיח הוטל על גדודו של דדו (דוד אלעזר) לחסום את הדרך לאל-עריש. עם שחר החלו המצרים להסתער על המוצבים הפלוגתיים. הלוחמים עמדו בפני ההסתערויות, ובשלב מסוים עלו צוותים של תותחי הנ"ט, אנשי גח"ל דוברי רוסית, עם תותחיהם על אחת הגבעות, ועל פי הנחיות שקיבלו בתנועות ידיים מדדו וממרדכי בן-פורת הפעילו את התותחים - ופגעו בשמונה טנקים מצריים. בשיחת הסיכום של מפקדי החטיבה על המבצע, **העלו הכל על נס את השתלבות העולים ותרומתם לקרבות.**

גח"ל בחטיבת הנגב

גדוד 7 (גדוד 'באר-שבע') היה הראשון שקלט עולים, החל מאפריל 1948. מרבית הנקלטים היו חניכי 'שורות המגינים', שהוכשרו במחנות בקפריסין. לאחר שלב של התארגנות במחנה "אוקבה" שליד ראשון-לציון ובגבעת-בריר, מנה הגדוד כ-350 מגויסים, בהם 100 בנות. בחודש מאי, עוד לפני שהספיק להתאמן כראוי, ירד הגדוד לנגב והחל להשתתף בקרבות, ולמעשה התגבש במהלכם. תקופת ההפוגה הראשונה שנוצלה להפקת לקחים ולאימונים, נוצלה גם לגיוס עולים חדשים נוספים, לקליטתם ולהכשרתם. עם תום ההפוגה, היו למעלה ממחצית חייליו של הגדוד עולים חדשים, והמפקדים נאלצו להשקיע זמן ומאמץ בהקניית יסודות השפה העברית, כדי שהפקודות וההוראות יובנו על ידי כולם. ערב מבצע 'יואב' מנה הגדוד 630 לוחמים, רובם אנשי גח"ל, שאיישו בעיקר את פלוגות חיל-הרגלים. מכאן שהרוב הגדול של הרובאים, עליו הוטלה מעמסת הקרב, היו מחוסרי ניסיון.

לקראת הפעולה לכיבוש הכפר עיראק אל-מנשייה, הוחלט לקיים אימון משותף עם גדוד השריון 82 מחטיבה 8, שגם הוא כלל באותו זמן אוסף של לוחמים בני ארצות שונות. לשם הפעלת מערכת הקשר נקבעה חוליית קשר מרכזית, של דוברי שפות שונות, וכן נקבעו סימנים מוסכמים שהתבצעו בצעקות ובתנועות ידיים.

על-פי התוכנית, יכבשו שני טנקי 'קרומוול' ושתי מחלקות חי"ר את תל אל-ערני; ארבעה טנקי 'הוצ'קס' ושתי מחלקות חי"ר - את בית-הספר בכפר; ושלושה טנקי 'הוצ'קס' נוספים, עם מחלקת חי"ר, נועדו לשמש חסימה בין עיראק אל-מנשייה לפלוג'ה. עם בוקר החלה ההתקפה: גדוד השריון עלה על העיירה ובעקבותיו נעו מחלקות הרגלים. הטנקים הבקיעו והגיעו ליעדיהם, אך הקשר בין השריון לחי"ר נותק, ויחידותיו איחרו להגיע, משום שהופגזו בתותחים מפלוג'ה. היה זה הקרב הראשון בו נוסה שיתוף פעולה בין שריון לרגלים, בניסיון ראשון לתקוף יעד-מבוצר לאור היום - והוא נכשל. החל פינוי נפגעים תחת אש חזקה של האויב, ונדרשו גילויים של חירוף-נפש כדי לחלץ את הנפגעים. גדוד הרגלים איבד כ-30 מאנשיו וכן היו בו 75 פצועים.

גדוד 7, שיצא לפעולה במוראל גבוה, נקלע למשבר קשה בעקבות המפלה. קצין התרבות אלכסנדר יולין החל בפעולה תרבותית שנועדה להעלות את מוראל הלוחמים. הוא חרת סיסמה: "גדוד 7 - קום יקום!", והחל בהוצאת דף-קרבי. מפקד החטיבה שילב את גדוד 7 בקרבות לכיבוש באר-שבע, דבר שהוסיף ניסיון ללוחמים ותרם לביטחונם לקראת הבאות. בחודשים הבאים עברו החיילים אימונים נוספים ושיפרו את יכולתם והתמצאותם. ועדיין התבלטו פערים בין המפקדים הארצישראליים, שהשאיפה להצטיין בקרבות הייתה נטועה בקירבם, לבין חלק מהעולים, שנתגלו אצלם תופעות של השתמטות ואף של עריקה. עם זאת, יש לציין כי תחת אש לא נפלו העולים החדשים מחבריהם. הדבר בלט במבצע 'חורב', במיוחד בקרב שניהלה פלוגתו של אברהם אדן ('ברן'), שהורכבה מאנשי גח"ל. בליל ה- 29 בדצמבר 48 השתלטה הפלוגה על מוצבים מצריים באום-קטף ואיפשרה את המשך תנועת חטיבת הנגב לעבר אבו-עגילה. במהלך מבצע 'חורב' שירתו בחטיבה 843 אנשי גח"ל, שהיו כ- 40% ממגויסיה. את מקום הזרות, חוסר ההבנה, תחושת הבדידות ותופעות ההשתמטות - שאפיינו את אנשי הגח"ל בשלבים הראשונים - תפסה אחוות-לוחמים, שנוצרה בעת שכולם לחמו אלה לצד אלה במבצעים הגדולים של הנגב.

לזכור ולא לשכוח
מובאים בזה 8 שמות של חללי צה"ל משארית הפליטה
וסיפור עלייתם ונפילתם.
הם דגם מייצג לכל הנופלים.

שמות החללים נבחרו באופן אקראי. מקור המידע: מפעל ההנצחה הממלכתי "יזכור", שנערך ע"י משרד הביטחון

לנגנס משה, בן 28 בנופלו

בן חנה-הנדל ואברהם-אהרן. נולד ביום א' בניסן תר"ף (20.3.1920) בעיירה ויירשוב, פולין. למד ב"חדר" לימודי דת ויהדות ובביתו ספג אווירה ציונית חמה. משבגר מעט הצטרף לתנועת "בית"ר" והיה חבר פעיל בשורותיה.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה ושואת יהודי אירופה עימה - נשלחה כל משפחתו למחנה הריכוז בפוזנאן. כל משפחתו נספתה במחנות. נותרו בחיים רק הוא ואחיו שמואל.

משה, שהיה ציוני. מצא דרכו לאוניה "בן הכט" שעשתה דרכה לארץ-ישראל. בדרכה נתפשה האוניה בידי הבריטים שעל-פי מדיניות ממשלתם לא התירו ליהודים לבוא לארץ-ישראל והאוניה על נוסעיה נשלחה לקפריסין, ופליטי החרב ניצולי השואה הושמו שוב מאחורי גדרות התיל. בקפריסין הכיר נערה בשם בלומה, אף היא ניצולת שואה, והזוג התחתן בקפריסין.

עם פתיחת שערי המחנות בקפריסין עלה הזוג הצעיר לארץ ובשנת 1947 התיישב בחיפה, שבה גרו קרובי משפחה של משה ששיכנו את הזוג בביתם ועזרו להם להיקלט בארץ.

זמן לא רב לאחר שהגיע ארצה פרצה מלחמת-העצמאות ומשה התגייס והוצב בגדוד 21 של חטיבת "כרמלי". עם גדודו לחם בגליל, ולאחרונה בגיזרת מנרה. משלט שייח'-עבד שליד מנרה הוחזק על-ידי כוחותינו.

ב-22.10.1948, במהלך ההפוגה השנייה, תקפו כוחות קאוקג'י את המשלט במפתיע והוא נפל בידיהם. באותו יום תקפה פלוגת משוריינים של חטיבת "כרמלי" בניסיון לכבוש את המשלט מחדש, אך ללא הצלחה. למחרת נערכה התקפה נוספת, אך גם הפעם ללא הצלחה. בקרב זה נפל, ביום כ' בתשרי תש"ט (23.10.1948), נפל משה בקרב בסמוך לקיבוץ מנרה והובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בראש פינה.

לוי ארנסט, בן 36 בנופלו

בן אולגה ואוסקר, נולד ביום ד' באב תרע"ב (18.7.1912) בווינה, בירת אוסטריה, והתחנך ברוח ההתבוללות. ארנסט סיים בהצטיינות בית-ספר גבוה לטכנולוגיה תעשייתית ואחר-כך עבד ליד אביו, מהנדס נודע, בבית-חרושת לזיקוק שמנים ונלווה אליו כשהוזמן לעבודה זמנית ברוסיה.

באביב 1938, כשחגגה וינה את כניסת הצבא הנאצי לאוסטריה, נמלט ארנסט בלילה מעירו והעפיל ארצה באונייה שטולטלה על גלי הדנובה והים השחור עד שעגנה בחוף נתניה. לאחר זמן נודע

לו שהוריו נספו במחנות-הריכוז.

הוא נשא בלי תלונה את קשיי העבודה וההתערות בארץ והסתדר כמכונאי במוסך "אגד" בחיפה. למד עברית והתערה בחיי הארץ. התנדב ל"הגנה" ונענה לכל קריאה במסירות שבקדושה בלי להסס אף רגע לעזוב את יקיריו (אישתו וילדו) וללכת לקראת הסכנה. במלחמת-העצמאות השתתף בהגנת חיפה ובשחרורה, בשירות במשלטים בעיר, בקרבות נבי-יושע, מלכיה ומקומות אחרים בגליל כמכונאי ביחידת פלמ"ח, ותמיד סבור היה כי לא עשה די הצורך למען המולדת וכי האחרים הירבו לעשות פי כמה ממנו. לכן חזר לשירות בחטיבת "כרמלי" בסביבת חיפה ובשעת הפעולה לטיהור "המשולש הקטן", שהטריד את התחבורה בדרך לזיכרון יעקב, התנדב ביום הולדתו ה-36 לנהוג במשוריינן במקום חבר שלא יכול היה לצאת מרוב עייפות. בג'בע עלתה מכוניתו על מוקש, וכפי שנודע עוד הגיש עזרה לשני חברים פצועים ולבסוף נפל בידי הערבים ביום י"א בתמוז תש"ח (18.7.1948).

מצבה לזכרו הוקמה בבית-הקברות הצבאי בהר-הרצל בירושלים.

אושפיץ יעקב (ינה), בן 18 בנופלו

בן צביה ויצחק, נולד ביום י"ח בתשרי תרצ"א (10.10.1930) בעיר דברצ'ן, הונגריה. הוא למד בבית-ספר תיכוני.

עם השתלטות הנאצים על המדינה נלקח מבית הוריו, יחד עם שני אחיו, והובא למחנה-ריכוז. היה במחנות בווינה, גראץ, מאוטהאוזן, והועבר לבסוף לאושוויץ סמוך לימי השחרור, וכעבור שבוע ימים שיחררוהו הרוסים ממחנה-המוות. מאז הלך בנתיב-גאולים. יעקב הגיע לאיטליה והוכנס למוסד לילדים ולנוער שאורגן על-ידי חיילי הבריגדה היהודית. שם עשה שנה וחצי עד שהגיע תורו לעלייה. עלה ביוני 1946 באונייה "וג'ווד".

בארץ למד בבית-ספר בכפר נוער דתי והתמחה במקצוע הפחחות.

לפני סיום לימודיו פרצה מלחמת-העצמאות והוא התגייס. יעקב שירת בחטיבת "גולני" והשתתף בקרבות במשטרת גשר, ובהגנה על עין גב. ביום ח' באלול תש"ח (12.9.1948), נפל בפעולת-סריקה בין כפר ח'יטין לעילבון, ליד חירבת ביר-סבינה.

הוא נשלח להביא תחמושת למקלע, ובשובו גילה שהעמדה נפלה בידי האויב. עוד הספיק להרים קולו ולהזהיר את חבריו, שבאו אחריו, שלא יפלו אף הם בפח שטמן להם האויב. עם כיבוש הגליל נמצאה גווייתו באדמת כפר עילבון, ונקברה בטבריה. ביום ט"ז בסיוון תש"י (1.6.1950) הועבר למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בנחלת יצחק.

גליק זאב-יהודה, בן 22 בנופלו

בן פרומה ויחיאל-מרדכי, נולד ביום כ"ה בטבת תרפ"ו (12.1.1926) בעיר רגין (סאסרגן), טרנסילבניה, רומניה. הוא למד לימודים יהודיים וכלליים בבית-הספר של הקהילה, ואחר-כך עבד בחשמלאות ובנהגות.

בשנת 1940 הוחזר אזור מגוריו להונגריה ובעקבות שיתוף פעולה בין הנאצים להונגרים הובלו אמו ושלושת אחיו להשמדה באושוויץ. הוא ואביו הסתתרו בהרים ונשארו בחיים. אחרי מיגור הנאצים יצא זאב-יהודה בנתיב הבריחה לאיטליה, העפיל ארצה בספינה "כנסת ישראל", הוגלה לקפריסין ו-17 ימים לפני החלטת עצרת האו"ם על חלוקת הארץ הגיע ארצה.

הוא החל לעבוד בבניית הביצורים בשכונת "נשר-יגור" ובשל זריזותו ומסירותו בעבודה נמסרה קבוצת חברים להדרכתו ולהשגחתו וניתן לו הכינוי "מוטל קבלן". אחרי גמר העבודה התנדב לשמירה בשכונה.

כשגויס לשירות בחטיבת "כרמלי" הגיע אביו לארץ. כשביקש שישחררוהו לזמן-מה כדי שיוכל לעזור לאביו נאמר לו, שלאביו תדאג הסוכנות והוא יחזור לבית אביו המסודר. מאז היה מעודד את אביו במכתבים בכותבו שבקרוב ישוחרר ויבוא להתראות איתו, ובניתיים מילא את חובתו בקרבות גדודו בעמק ובסביבתו. אך אל אביו לא חזר, כי נפל בקרב באזור ג'נין ביום כ"ה באייר תש"ח (3.6.1948). לאביו הערירי נשארה הנחמה היחידה כי בנו האחרון לא נטבח בידי זדים טמאים כשלושת אחיו, אלא הקריב את חייו למען המולדת.

ביום כ"ח בתמוז תש"ט (3.8.1959) הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בהר-הרצל בירושלים.

מירמלשטיין טוביה, בן 20 בנופלו

נולד בשנת 1928 בעיר צ'קוב, בחלק הקרפטו-רוסי של מחוז מרמרוש (אז בצ'כוסלובקיה), ולמד ב"חדר" ובבית-ספר יסודי ממשלתי. השלטון ההונגרי, שחזר למקום בעקבות ההסדר עם הגרמנים, הסגיר אותו עם כל היהודים לידי המרצחים הגרמנים. טוביה החזיק מעמד במחנה-העבודה שאליו נשלח, וכשחזר הביתה אחרי המלחמה מצא את עצמו באזור שסופח לאוקראינה הסובייטית. תחת מטר אש אוטומטית, שפצעה את חברו שהלך איתו, עבר את הגבול להונגריה וב"נתיב הבריחה" הגיע דרך

אוסטריה לאיטליה.

בפברואר 1948 התנדב לקיבוץ אימונים של ה"הגנה" באומרו: "קברנו מיליונים ולא השגנו כלום, נקריב עוד אלפים ואולי נשיג עצמאות. הסיכון גדול. אך אין פנאי להיסוסים!"

בשיירה של אנשי גח"ל (גיוס חוץ-לארץ), הגיע לארץ ביום הראשון לעצמאות ישראל,

15.5.1948, באונייה "תטיס", גויס לצבא ושירת בתפקיד מקלען שני בחטיבה 7, שזה עתה הוקמה. עם כניסת הלגיון הירדני למלחמה הוחמר מצבה של ירושלים והדרך אליה נותקה על-ידי מערך הלגיון בלטרון. בניסיון לפרוץ את הדרך נערך מבצע "בן-נח" והמשימה הוטלה על חטיבה 7. הכוחות התוקפים נתקלו בכוחות אויב עדיפים ונאלצו לסגת. בקרב זה נפל, ביום ט"ו באייר תש"ח (24.5.1948).

ביום י"א באדר תש"י (28.2.1950) הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בהר-הרצל בירושלים.

פילשוס בנימין (ברנרד, בולק, בני), בן 22 בנופלו

בן סאבינה ומרכוס, נולד ביום כ' בחשוון תרפ"ז (28.10.1926) בעיירת-הנופש זאקופאנה, פולין. בעודו נער ניתכו עליו זוועות המלחמה. המשפחה הושמדה, ועד הרגע האחרון לא ידע שרק אביו נותר בחיים. בנימין ניצל בשל התחפשותו לנוצרי (מראהו היה "ארי": שערות בהירות, עיניים תכולות וקומה גבוהה) ושינוי שמו. בשנת 1942 הצליח לעבור לרומניה וגם שם טיפלה בו משפחה נוצרית. כשנודע לו על קיומה של קבוצת-הכשרה הצטרף אליה וב-18.7.1944 הגיע לארץ במסגרת "עליית-הנוער" וישב חודשים מעטים עם החבורה במוסד החינוכי החקלאי במגדיאל.

בדצמבר 1944 התנדב לבריגדה היהודית והספיק עוד להשתתף במלחמה באירופה בעמלק הנאצי ולנקום את דם משפחתו.

אחרי שחרורו השתקע בחיפה, למד מלאכת ריצוף בניינים ועבד במקצוע זה בעיר ובסביבה. הוא הצטרף לפלמ"ח והשתתף בפעולות המחתרת. בראשית מלחמת-העצמאות נפרד מארוסתו והתייצב לשירות. הוא נשלח לקורס מ"כים, אך לא קיבל דרגה, משום שלמראית עין לא עשה רושם שהוא מסוגל לשאת בגודל האחריות המעשית של התפקיד. אולם הצורך הגדול במפקדים העמיד אותו בראש כיתה, ובפעולות נתגלה כמוכשר ביותר בהפיכת אנשי ה"רזרבה" של הפלמ"ח לחיילים לוחמים ובדאגה להם כאח וכאב, ולא נרתע מפני כל משימה. השתתף בכל פעולות הגדוד החמישי של הפלמ"ח, בחטיבת "הראל", במרחב ירושלים (פיצוץ הגשר בכביש יריחו, פעולת "נחשון", אוגוסטה ויקטוריה, שייח' ג'ראח, הראדאר, שער הגיא, לטרון). בפריצות ובהסתערות היה תמיד בראש הכיתה, ובנסיגות, בדרך חזרה מפעולות, היה המאסף בסוף הכיתה והעוזר לנחשלים. בדוגמתו חישל את אנשיו לשאת מחסור ותלאות ולבצע משימות נועזות ומוצלחות. הוא העלים מאנשיו את מכאובי שתי כפות רגליו (שרידי מחלה מימי נדודיו על אדמת אירופה) ואף הוא עצמו התעלם מהם, עד שהגיע לנופש עם גדודו לצריפין בליל ההפוגה הראשונה. כאן נהרג בתאונה בשעת-אימונים.

ביום כ"ג בסיוון תש"ח (30.6.1948). הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בנחלת יצחק. אביו הגיע ארצה שנה אחרי מותו.

פישל שמעון, בן 28 בנופלו

בן פייגה וקלמן, נולד ביום כ"ט בסיוון תר"ף (15.6.1920) בעיירה וירזה, צ'כוסלובקיה. סיים בית-ספר יסודי בעירו ואחר-כך למד את מקצוע האפייה ואף התמחה בו. בשנת 1942 העבירו הנאצים את כל משפחתו למחנה-ההשמדה אושוויץ ורק אותו שלחו לעבודת-כפיה במחנה-הריכוז נובקי. עם התקרב הצבא האדום לגבול צ'כוסלובקיה בשנת 1944, הועבר גם הוא לאושוויץ, אך לא נשאר שם זמן רב, כי הצבא הרוסי הגיע גם למחנה-ההשמדה זה והגרמנים החלו לפנותו ולקחת איתם את העצורים בו. תוך כדי מסע-הפינוי נפל שמעון בין אונים והגרמנים, שחשבוהו כמת, השאירוהו בדרך. כששבה אליו רוחו התחיל לנדוד בדרכים ובמשך שבועיים ניזון מעשבי-בר ומכל הבא ליד, וכך הגיע סוף-

סוף לעיירת הולדתו.

מאז שאף לעלות לארץ-ישראל, כי לפי ההכרה שחדרה ללבו בתקופת ישיבתו במחנה-ההשמדה - רק בארץ-ישראל תיתכן תקומת עם ישראל.

בשנת 1946 יצא לארץ באוניית-המעפילים "לה-ספציה". עד מהרה התערה בחיי הארץ, עבד במקצועו כאופה וכלכל את עצמו בכבוד.

בפרוץ מלחמת-העצמאות נמצא בירושלים והתנדב מיד לשורות המגינים. היה בין מלווי השיירות העולות להר-הצופים. הדרך להר-הצופים עברה בשכונת שייח' ג'ראח הערבית ועם פרוץ המלחמה התאפשרה התנועה להר בשיירות שאובטחו על-ידי הצבא הבריטי. בשעות הבוקר של 13.4.1948 יצאה שיירה להר-הצופים, לאחר שהבריטים הבטיחו כי הדרך פתוחה ובטוחה. השיירה נתקלה במארב ערבי בשכונת שייח' ג'ראח ומאות ערבים המטירו עליה אש עזה. חלק מכלי הרכב הצליחו להיחלץ ולחזור, אך שני אוטובוסים, אמבולנס ומשוריין ליווי, נלכדו במארב. במשך שעות רבות לחמו אנשי השיירה וניסו למנוע התקרבות הערבים לכלי הרכב. אש שנורתה מעמדותינו בעיר ובהר-הצופים וכן משוריינים שנשלחו למקום לא הצליחו לסייע לשיירה. כוחות צבא בריטיים שהיו במקום לא התערבו ולא עשו דבר לסייע, למרות הפניות אליהם. בשעות אחר-הצהריים הצליחו הערבים להעלות באש שני אוטובוסים על נוסעיהם. רק לפנות-ערב התערבו הבריטים וחילצו את הניצולים מכלי הרכב הלכודים. בעת שנתקלה השיירה במחסום היה הוא הראשון שהחליט לצאת ממכוניתו, לסלקו ולפנות שוב את הדרך - אך כדור פגע בו והוא נפל חלל.

ביום ב' בניסן תש"ח (13.4.1948) הובא למנוחת-עולמים בקבר-אחים בבית-הקברות בסנהדריה בירושלים.

פלקוביץ חיים, בן 25 בנופלו

בן בתיה-פייגה ולוי-יצחק (שו"ב), נולד ביום י"ח בתמוז תרפ"ג (2.7.1923) בעיר סטרוז'ניץ, בוקובינה. למד בישיבה ובגימנסיה ואחר-כך עבד כשרברב. היה ציוני ועברי נלהב מנעוריו, הצטיין בחוכמת-חיים וקשישים ממנו נעזרו בעצותיו בתסבוכות חיים ותלאותיהם (על סגולתו זו סיפר אחד מחבריו בפזמון-ריקוד "חבר חיים" שהושר בקברט-תל-אביב).

משהצטרפה רומניה במלחמת-העולם לגרמניה הנאצית נסחב יחד עם אלפי יהודים לעבודת-כפיה בערבות אוקראינה ובחוכמתו

ובמסירות נפשו הצליח להציל חיי יהודים רבים. כשעמדו הנאצים לקחת את אחיו, הלך הוא במקומו למחנה-הכפייה שליד אודיסה. הוא הצליח לברוח משם, ערום ויחף, בקור החורף, אחרי כמה וכמה הרפתקאות וסכנות, בדרך של 900 קילומטר ברגל בשטח הכיבוש הגרמני, הגיע הביתה.

מיד אחרי שחרור רומניה, בשנת 1944, אף-על-פי שהנסיעה בים היתה עדיין בחזקת סכנה, עלה לארץ באונייה הראשונה שהפליגה מרומניה.

מיד אחרי בואו לארץ החל לעבוד והצטרף ל"הגנה". משהחלה מלחמת-העצמאות התייצב ושירת בחטיבת "כרמלי".

בחלקו במלחמת-העצמאות ראה הגשמה מעשית לשאיפת הנקם שיקדה בלבו מאז ראה את עינויי עמו בידי האויב הטמא, כפי שהביע זאת בשירו "נקם":
"אבל אנו לא נסוג, ננקום בעתיד את העבר
וננחיל את הגאולה לעמנו בארצנו".

ולאמו כתב, כי "האויב יורה בלי הרף ואני משיב לו ואמשיך לירות כל עוד לא יפגע בי כדורו". וכך באמת המשיך עד שפגע בו כדור האויב. השתתף במבצע "ברוש" לחיסול ראש-הגשר הסורי באזור משמר הירדן ובקרבות העזים באזור זה.
נפל, ביום ג' בתמוז תש"ח (10.7.1948). הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי בראש פינה.

הורדת מעפילים משארית הפליטה בחופי הארץ

קהילת קיידאן

העיירה קיידאן

העיירה קיידאן נמצאת כ-50 ק"מ מהעיר קובנה בליטא. לפני מלחמת העולם הראשונה הגיעה האוכלוסייה היהודית לכ-7000 איש ולפני השואה לכ-4000 איש. יהודים הגיעו לקיידאן כבר במאה ה-15.

ב-24 ביוני 1941, יומיים לפני שהחלה פלישת הגרמנים לברית המועצות נכבשה קיידאן, רק מתי-מספר הצליחו לברוח לברית המועצות. בקיידאן היו הליטאים תושבי המקום שותפים מלאים ברצח היהודים. לפני השמדתם הסופית של יהודי קיידאן החלו הליטאים לרצוח יהודים, להתעלל בהם ולהשפילם.

בסוף יולי 1941 הועברו היהודים לגטו שהיה ברחוב סמילגה והוטל עליהם תשלום כופר. ב-28 באוגוסט 1941, ה' אלול תש"א, נרצחו כל הגברים, נשים וטף בידי כיתות יורים ליטאים ואנשי האיינזצקומנדו 3 הגרמני. קיידאן שוחררה בסתיו 1944. שרדו מקיידאן כ-150 יהודים.

בדברי העדויות שויבאו בהמשך לא שיניתי את סגנון הכתיבה של הכותבים וזאת כדי לשמור על אוטנטיות דברי המספרים.

קהילת קיידאן עברה משבר חמור לאחר מלחמת העולם הראשונה. במלחמה זו, הצליחה גרמניה לכבוש ערים בליטא ובפולין והביסה את החטיבות הרוסיות. כישלונות הצבא הרוסי נזקפו על ידי הממשלה הרוסית לא לחוסר יעילותם של המפקדים הרוסיים, אלא למעשי ריגול כביכול של היהודים. לפיכך החליט המפקד הראשי של

הכוחות הרוסיים בחזית המזרחית, דודו של הצאר ניקולאי, ניקולאי ניקולאיוויץ', כי הדרך היחידה לנצח את הגרמנים היא לסלק את כל היהודים מחזית זו. במרץ 1915 הוחל בגירוש היהודים מפולין ומליטא הרחק ככל האפשר לרוסיה. ב-16 במאי ניתנה הפקודה בקיידאן, כי לא יאוחר מה-18 במאי עד השעה 12:00 בחצות חייבים כל היהודים, צעירים וזקנים, נשים וטף, ואפילו חולים, לעזוב את העיר. בפקודה נאמר: אם יימצא יהודי אחרי שעה זו, דינו תלייה! היהודים הוטענו בקרונות משא בתחנת הרכבת. ההטענה התנהלה ללא רחמים, גברים עם נשים, זקנים וילדים יחד עם חולים. כל אחד לקח עמו רק את מה שהוא יכול היה לשאת עמו. שאר הרכוש נשאר בבתים. רוב יהודי קיידאן הגיעו לוויילנה. אחרים נתגלגלו עד הומל, ואחרים אף עד דרום-רוסיה היו שהגיעו עד סיביר. היו אשר לא זכו להגיע לשום מקום, כי מתו בדרך.

רחוב שמילגה בקיידאן

כאשר נודע דבר הגירוש לליטאים תושבי קיידאן, הם גזלו את הרכוש שהותירו היהודים בבתיהם, בהדרגה אף נכנסו לבתים והיו לבעלי הרכוש היהודי.

מפת המלחמה השתנתה, הרוסים נאלצו לסגת מקיידאן. הגרמנים נכנסו לקיידאן בלי קרב. כאשר הגרמנים כבשו גם את ווילנה, קיבלו היהודים רשות מהגרמנים לשוב לביתם בקיידאן.

לאחר ששבו לקיידאן קיבלו היהודים חזרה בעזרת השלטונות הגרמניים את בתיהם שנתפסו על ידי הליטאים וחלק מחפציהם. רוב הרכוש אבד. המשפחות היהודיות המעטות שחזרו מווילנה, היוו את הגרעין של הקהילה היהודית החדשה בקיידאן. בהדרגה החלו להתווסף עוד יהודים מהעיירות שבסביבה, אשר חרבו בזמן מלחמת העולם הראשונה. בתקופה זו, הצליחו מעטים מיוצאי קיידאן להגיע לארה"ב ולדרום אפריקה.

יהודי קיידאן התפרנסו בתקופה שבין מלחמת העולם הראשונה והשנייה מחקלאות ירקות – גידול מלפפונים, קישואים ועוד, תעשייה זעירה, מסחר ותמיכות מקרובים מחו"ל.

בקיידאן חיו דתיים וחילוניים זה לצד זה, רבנים ואנשי תורה ליד משכילים כמו משה ליב לילינבלום, סופר ופובליציסט, מראשוני "חיבת ציון", בקיידאן שהה לתקופה קצרה הגר"א, גדול גאוני ליטא.

מגוון מסלולי החינוך היו בה: החדר המסורתי, החדר המתוקן [למדו בעברית וגם לימודים כלליים], הייתה בה ישיבה ובנוסף עקב האירועים הקשים ישיבת "מיר" המפורסמת נדדה לקיידאן. גימנסיה תרבות.

שבעה בתי כנסת, בית דפוס לספרות תורנית ולאומית. בין מלחמת העולם הראשונה והשנייה הודפסו בליטא 230 ספרים מהם 109 בבית הדפוס של קיידאן רוב הספרים עסקו בנושאים תורניים.

פעלו בקיידאן תנועות הנוער: השומר הצעיר בית"ר, החלוץ הצעיר "מכבי" ו"הפועל". תיאטרון חובבים, ספריה, להקה דרמטית, הועלו הצגות בשפת היידיש.

ספרים שהודפסו בקיידאן

ד"ר חיים יעקב אפשטיין מיוצאי קיידאן כותב [11]: העיירה הליטאית קיידאן לא הייתה עיירה סתם, כי אם עיר מיוחדת. מה רבה הייתה גאוותו של יהודי אשר היה יכול היה לענות על שאלה "מנין יהודי? – אני קיינדאי!". אני אינני "קיינדאי" טהור. אומנם אבא וסבא וכל המשפחה חיו וגם מתו בקיידאן, אני לא זכיתי להיוולד בקיידאן כי אם בראגולה. אף על פי כן רבה הייתה הנאתי כאשר בישיבת ראגולה קראו לי בשם "חיימ'קה הקיינדאי".

אין לחשוב חס וחלילה, שכל הקיינדאים חיו בשלום ובשלווה. זה לא. יתכן כי מחלוקות לשם שמים היו לקיידאן יותר מאשר לכל עיירה ליטאית אחרת. בין יהודי ה"שול" לבין

יהודי ה"קלויז" שרר באותם הימים מצב מלחמה. לכל צד היה רב משלו, וכל צד השתדל בכל ענייני הקהל "לעשות שבת לעצמו". בערב פסח היו לקידנאים שני "מעות חטים", ויהודי מה"קלויז" לא התיר לאפות את מצותיו לבעל-בית מה"שול" עד אשר האופה או "הקבלן" הכשיר את תנורו. באחת השבתות הודיע רב הקלויז שלנו ר' ברל מזיק ז"ל, כי אסור לטלטל מטלטלין בשבת ואילו הרב מהשול אמר שמותר לשאת, וכמה מצחיק היה הדבר כאשר נערים יהודיים מהשול היו מביאים את החמין בשביל בעלי-הבתים מהקלויז. המקום היחידי בו היו כל יהודי קיידאן ביחד היה בית-העלמין, שם שלט שלטון בלי מצרים איצה משה יודה'ס הזקן. הוא היה השמש של החברה קדישא, או יותר נכון הצאר של המתים.

פסח וייצר-חטיין כותב על קיידאן שאיננה [12]:
להעלות את הזיכרונות – ניסיון מורט עצבים ושובר לב כאחד הוא. אומנם כבר עברו 30 שנה מאותו היום, אך קשה מאד להתרגל לרעיון שזה קרה, קשה לתאר בדמיון שעדה שלמה בת 3700 נפש צועדת לקראת המוות מוקפת רוצחים – תושבי המקום הנוצרים, בבוקרו של קיץ שטוף-שמש, וכי מחסלים את כולם תוך שעות ספורות. אבל הסיוט הזה היה למציאות מהר.

דלה היא לשוני וחלש הוא דמיוני לתאר את הרצח האכזרי ועמומה היא זעקתי כדי לבטא את שברון לבי ולשאת קינה ומספד על אנשים שהכרתי עשרות בשנים, על ילדים תמימים ותינוקות זכים כמלאכים, שלא טעמו כמעט טעם של חיים – לשאת קינה ומספד זה הוא למעלה מכוח אנוש.

עם חתימת הספר הזה [ספר הזיכרון לקהילה] הוצבה מצבה על עירנו קיידאן שהיתה ואיננה. ירד הלילה השחור על קיידאן היהודית, פנה יומם של כל אלה שהיו יקרים לנו מכל.

נמחתה קיידאן עתיקת –היומין שהתקיימה למעלה מחמש מאות שנה. קיום של דורות רבים נגדע ונכחד משך שעות ספורות.

דמעות חונקות את גרוני ובקושי אני עוצר בעדן. ומדי חושבי על השואה האיומה אני יכול להשיג באופן הגיוני איך זה קרה, אבל המציאות טופחת על מחשבותיי וזועקת בקול מר: ק י י ד א נ א י נ ה!

ממרחק של זמן רב את עולה בזיכרוני, עיירתי האהובה קיידאן, פעם בבהירות ופעם במטושטש, אבל תמיד בהרגשה נעימה, נוגה, מלאת חן וגעגועים. זוכר אני אותך משחר ילדותי, מוכרים לי עוד היטב רחובותיך וסמטאותיך שוקקים יהודים, מהם פועלים, בעלי מלאכה, חנוונים טרודים בפרנסתם, ילדים עם ספריהם, נחפזים ל"חדרים" ולבתי ספר בימי חול, ועטופי בגדי שבת, חדורי נשמה יתרה ממהרים לבתי-הכנסת להתייחד עם קונם בימי חג ומועד.

זוכר אני את הנוער שלך לפני מלחמת העולם הראשונה ובין שתי המלחמות, נוער ער, צמא-דעת, נוער לאומי וגם דתי; בעל מסורת ועוסק גם בספורט.

כשאני שוקע בעבר ומעל בזיכרוני כמה חיים תוססים, איזה נוער דבק באידיאלים נשגבים ירד לטמיון – לבי עלי דווי – חבל על דאבדין ולא משתכחין.

דויד וולפה חורבן קיידאן

עדות

מיד בימים הראשונים לאחר שגרמניה התנפלה על ברית המועצות, ב-24 ביוני, היתה קיידאן בידיים גרמניות. כעבור חודשיים נשאר מכל האוכלוסייה היהודית שם קבר גדול אחד בלבד.

עדים יהודים חיים, אשר חזו במו עיניהם בטרגדיה וזכו להישאר בחיים אחרי תקופת הנאצים האפלה, היו שלושה גברים בלבד. שלושת הניצולים האלה על פי נס מסרו מאוחר יותר ליהודים

אחרים על כל המאורעות, ולפי החומר הזה אני רושם כאן ומנסה לשחזר, ככל האפשר, את השואה של יהודי קייידאן.

אך פרצה המלחמה הגרמנית-סובייטית, עלה מן המחתרת בקייידאן, כבחלקים אחרים של ליטא, "גייס חמישי" ליטאי. שוביניסטים וסתם חוליגנים, אשר הרגישו את הסערה שהגיעה מגרמניה, החלו מתארגנים בקבוצות ה"פרטיזנים" הליטאיים הידועים לשימצה; הם החלו מתכוננים לקבל את פני ידידיהם מן המערב, שאליהם כלתה נפשם. תפקיד ראשי בקרב ה"פרטיזנים" של קייידאן מילאה האינטליגנציה: רופאים, רוקחים, מורים, פקידים וביניהם: תלמידי תיכון, סטודנטים, תלמידי בית הספר הטכני במקום ואחרים. בראש החוליגנים ניצבו בקייידאן שני "אנשים חשובים", פובליוס ומארקונאס, שניהם בנים של ראשי עיר בעבר בתקופת הממשלה הפשיסטית הליטאית הקודמת. תפקיד חשוב מילאו גם בקרב הפרטיזנים שלושת האחים לאצ'נסקאס (ואציס, יואזאס, סטפאס), אשר התגוררו בשוק הסוסים, וכן ואצלובאס לאצ'נסקאס, נגר מרחוב יאסוונא. כל אלה הצטיינו במיוחד בפעילותם ובחריצותם ברצח ושוד של יהודים.

היהודים בעיירה הרגישו, כי האוויר ספוג פרעות ורצח. את השכנים שהיו מוכרים להם אי אפשר היה להכיר בין לילה. הבהלה בבתים היהודיים גברה כל שעה. לא נמצא איש אשר יוכל להשיא עצה כלשהי, שיוכל להשמיע מילת נחמה ועידוד. היהודים הסתתרו בבתים כחיות נרדפות המתחבאות במאורותיהן, כאשר אורבת להן סכנה מבחוץ. בני הנוער ניסו בכל זאת להימלט, מתוך רצון להגיע לנקודות סובייטיות בטוחות או להתגייס למאבק של הצבא הסובייטי. הליטאים היו יורים בהם וחלקם ניספה. חלק אחר קיפח את חייו בדרכים מידי התושבים הבוזזים. למעטים מאוד האירה ההצלחה את פניה, והללו הגיעו ללב ברית המועצות ושירתו אחר כך בצבא; אחדים מהם הצטיינו; היו גם כאלה אשר נפלו מות גיבורים בקרב, כגון איזה גלאזשטיין ואחרים. כחלק ניכר מן הבורחים נתקלו בצבא הגרמני, ובלית ברירה נאלצו לחזור לעיירה. צעיר יהודי מוכשר מאוד, ניסן זאלצבורג, סטודנט, תלה את עצמו בעיירה הסמוכה שאט מרוב ייאוש וחוסר סיכויים.

אך נכנסו הגרמנים לקייידאן, החלו מפרסמים צווים: כל היהודים חייבים לענוד טלאים צהובים; אסור להם להלך על המדרכה; אסור להם לדבר עם ליטאים; וגזירות אחרות ברוח זו.

מבצע הדמים המאורגן הראשון של רוצחים הליטאים היה – כינוסם של מאה יהודים, כביכול קומוניסטים. הם הובלו דרך העיירה, לובשים לבנים בלבד, ונרצחו בריות ביער באביאן (באר), מרחק שני קילומטרים מן העיירה. השמות הידועים לי: בנו רונדר; גוטמן בלומברג; יעקב וולפרט; משה זלמנוביץ' ושתי בנותיו: פסיה ובונה; פולונס, רוקח; דויד פרוסאק; אברהם איצ'ה דינרשול; שמואלקה בעל העגלה (איני יכול להיזכר בשם משפחתו); יונה שפירא.

עוד אירועים אחרים בימי הכיבוש הראשונים: מייקה ברגר, בעל בית קולנוע, ספג מכות כה קשות מידי הליטאים, שזמן קצר לאחר שהובא לבית החולים נפטר. ראובן צסלר, חייט, רץ אל הוריו ב"בראם" (בחצר בית הכנסת, שם היו שוחטים עופות), וליטאי המית אותו בירייה בשער.

כעבור ימים אחדים החלו להריץ יהודים לעבודה. רובם עבדו בשדה התעופה בפריקת פצצות, שנשארו אחרי הרוסים. את המשמרות קיימו אנשי המשטרה הליטאית שאורגנה מחדש. ליטאים אזרחיים היו מתבוננים מרחוק ונהנים. התרחשו שם גם התפוצצויות וכעשרה יהודים נהרגו. יהודים אחרים עבדו באחוזות הממשלתיות הגדולות שבסביבה, כגון בפלדנוגה (שם היתה קיימת בראשית שנות העשרים חוות ההכשרה החלוצית הראשונה בליטא), פודבורוק, ז'רגינאי וכו'.

נערות יהודיות נלקחו לעבודה למועדון הקצינים הגרמני ושם נאנסו.

הרדיפות והעינויים נמשכו בלי הרף; העיירה היתה שרויה בפחד איום בפני יום המחר. מי יודע מה עוד צפוי.

ב-23 ביולי הוציאו הליטאים יחד עם גרמנים אחדים מאתיים יהודים בשש משאיות לעבודה כביכול. לאחר שהיהודים לא חזרו, רצו בני משפחותיהם אל המנהיגים הליטאיים, כדי לשאול לגורל האנשים, אך ללא תוצאה. נמסר אז לליטאי סכום כסף גדול, והוא הביא ידיעה, כי עוד באותו יום (23.7) בו הוצאו היהודים, נרצחו בריות כל המאתיים ביער טווצ'ונאי, במרחק עשרה קילומטרים

מקיידיאן. אך היהודים לא רצו להאמין בכך, הם הוסיפו לקוות, כי האנשים עוד יחזרו. אולם כאשר ראו כי עובר יום אחרי יום ואין כל אות חיים מהיהודים, הבינו בעיירה כי הידיעה נכונה.

בין המאתיים היו: ישראל כהן ושלושת בניו: זלמן, פייוול וארצ'יק; ארצ'יק קארנובסקי, אשר התגורר בשוק הסוסים; שני האחים הקצבים: יאנקל ולייזר, עם בנו של לייזר, בינה; הרוקח קאגאן וגיסו; סוחר הברזל פרוז'אנסקי; ישראל טויבר, אופה, אשתו ובתו; מינה שילקינר, בעלת חנות קטנה בשוק.

זמן קצר אחרי המקרה הזה קרא אליו ראש העיר פוביליוס (שהגרמנים החזירוהו למשרתו) את בעלי הבתים החשובים של הקהילה: צדוק שלאפוברסקי, חיים רונדר, חיים בלומברג, אבראשה קאגאן, סרואלוב, שלום חייט ואחרים. פוביליוס הודיע להם, כי תוך 24 שעות חייבים היהודים לעזוב את דירותיהם ולעבור לאזור רחוב סמילג. רחוב סמילג עם בית הכנסת, חצר בית הכנסת והסימטאות מסביב, עד הרחוב הארוך (גדימינו גאטווא) הוקפו גדר תייל. זה היה הגטו היהודי של קיידיאן.

ביום בו נכנסו היהודים לגטו, הביאו הליטאים לקיידיאן את כל היהודים מן העיירות הסמוכות שאט וז'יים, כאלף נפש, אשר ברחו בימים הראשונים של המלחמה לז'יים ושאט. הצפיפות בגטו קיידיאן היתה קשה ממש; נוסף לזה אזל כבר מלאי המזון כמעט אצל כולם. מגיפת הטיפוס והרעב עמדו על הסף.

ראש העיר פוביליוס הטיל אז מס על היהודים. הוא איים בכלייה, אם לא יומצא הסכום שנדרש. היהודים אספו כסף ותכשיטים מכל אלה שעוד היה להם מה לתת. האנשים קיוו, כי אולי יוכלו בכך לפדות את נפשם וכי המצב יוטב. המצב לא השתפר; אך יהודי קיידיאן נאלצו להכניס מיסים פעמים אחדות תוך פרק זמן קצר.

חלק מן הנוער החל לראות ברורות, כי דינם נחרץ. אחדים מהם הלכו אל בעלי הבתים החשובים וניסו להסביר להם, כי יתכן שמוטב להימלט היערה, או לכל מקום אחר כדי להסתתר. בעלי הבתים התנגדו לכך. על ידי כך, טענו, ימיטו סכנה על כל הגטו. הגרמנים ינצלו את היהודים, כך סברו, לעבודה בלבד; אם כן, לא כדאי לסכן את החיים.

ה-15 באוגוסט שם קץ לכל האשליות של היהודים בקיידיאן ושיבש את תקוותיהם האחרונות. באותו יום גרשו אנשי המשטרה הליטאית וה"פרטיזנים" בהנהגת גרמנים אחדים את כל היהודים מן הבתים וריכזו אותם בחצר בית הכנסת. כל הגברים מגיל 14 ועמלה הוצבו ארבעה בשורה והובלו לגן אל אורוות הלבנים הגדולות של "ז'ירגינאס", שם היו מגדלים סוסים, הנשים והילדים, החולים והזקנים, הובלו בעגלות. גם מבית החולים הובאו הנה נשים ותינוקות, חולים וזקנים. ה"אינטליגנציה" הליטאית באה לראות את התהלכה, כאילו היתה זו הצגת קרקס. "ז'ירגינאס", שם נכלאו כל היהודים, נשמר בקפדנות על ידי ליטאים. שלושה עשר יום היו שם היהודים. הצפיפות היתה איומה. מלבד קפה לא ניתן ליהודים כל דבר מאכל. נוסף, היו הליטאים עורכים "ביקורים" תכופים ולוקחים מהיהודים את אחרוני חפציהם.

כאשר החלו לגרש את היהודים בגטו מדירותיהם אל חצר בית הכנסת, הציע בנצל בירגר לכמה מהצעירים, שיברחו דרך הסמילגה (נחל קטן). לאחר שלא מצא תומכים לתוכניתו, ברח לבדו. ימים רצופים שכב בין השיחים. ממחבואו חזה גם מאוחר יותר ברצח היהודים בירות. אחרי הטבח עבר לאיכרים שהכיר (הוא היה בן כפר והסתתר אצלם), עכשיו הוא חי בקיידיאן.

ביום ה', ה-28 באוגוסט 1941 (ה' אלול תש"א), הגיעו לפתע ל"ז'ירגינאס" כמאתיים ליטאים: עובדי רכבת ואנשי משטרה, חמושים ברובים ורימוני יד. בתחילה הופרדו כל הגברים הצעירים והחזקים, ובקבוצות של שישים הובלו אל מאחורי בית הקברות הקתולי, ליד דרך דאטנובה, לא הרחק מן הנחל סמילגה (במקום גבוה יותר על גבעה, מעל לנחל, שוכן בית העלמין היהודי). שם היה כבר מוכן בור גדול שנכרה במשך חמישה ימים על ידי שבויים רוסיים. ליד הבור אולצו היהודים להתפשט. ואז פתחו עליהם הליטאים בירות ממכונות ירייה. בזמן הירות הותנעו ליד ה"ז'ירגינאס" מנועי טרקטורים, כדי להחריש את זעקות הכאב, שנשמעו אפילו בעיר. רבים נפלו לתוך הבור כשהם פצועים, או נדחפו לתוכו בעודם חיים.

במחזה באו להתבונן בני החברה הליטאית ה"גבוהה", היה כאן מנהל הגימנסיה, סילאוה, ראש העיר פוביליוס. לא נעדר גם כוהן דתי קתולי, הכומר הצעיר.

בקבוצה הראשונה היה הרב ר' אהרן גאלין, חתנו של הרב בקידאן ר' שלמה פיינזילבר, יושב ראש אגודת הרבנים בליטא, שאף הוא היה ב"ד'רגינאס", הרב גאלין אמר ליד הבור ליהודים, כי על העם היהודי עברו כבר ניסיונות כאלה. לקריאות "הדם שנשפך חינום לא יחשה!" - החלו היריות.

היו בטבח גם ניסיונות התנגדות.

בקבוצה השנייה היה צדוק שלאפוברסקי, גבר כבן ארבעים; הוא היה קצין בצבא הליטאי והשתתף בקרבות על עצמאותה של ליטא. שלאפוברסקי היה גם חבר במשך שנים ארוכות בהנהלת העירייה והיה מיווד עם הליטאים. ליד הבור פיקד איש צבא גרמני. שלאפוברסקי ביקש שירשה לו לומר מילים אחדות. הגרמני החל להכותו. שלאפוברסקי תפס את הגרמני, גרר אותו לתוך הבור והחל לחנקו. אולם מיד זינקו לעזרתו של הגרמני ליטאי אשר עמד ליד הבור עם אקדח אוטומטי בידו. היה זה ראודוניס, בעל מלון "וילניוס" בביתו של הצלם היהודי יפה. שלאפוברסקי עזב את הגרמני והשתער על הליטאי ונשך אותו בגרונו. את שלאפוברסקי ניקבו הליטאים בפגיון וחתכו בסכינים לחתיכות. ראודוניס שפירפר הועבר לבית החולים, שם מת כעבור יומיים. הליטאים ערכו לו הלוויה מפוארת. נישאו בה נאומים נלהבים, בהם כונה הנרצח כ"קורבן האחרון של השלטון היהודי".

אחרי ה"תמות נפשי עם פלישתים" של שלאפוברסקי גברה עוד יותר אכזריותם של המרצחים, אך גברה גם זהירותם; הם הביאו כבר לבור קבוצות קטנות יותר של יהודים.

באחת הקבוצות היה מסגר, ברוך מאיר צסלר, בעל חנות רדיו ואופניים ומסגריה. ליד הקבר חטף מידי אחד הליטאים את האקדח האוטומטי, אך לרוע המזל לא ידע לירות. אותו רגע החלו שני נערים רצים לעבר הנחל. הנערים נורו למוות בריצתם, ובו במקום נורה גם צסלר.

אחרי הגברים הובלו הנשים והילדים הגדולים, ארבעים בכל קבוצה. צימאון הדם והאכזריות של הרוצחים גברה בכל רגע. ראשל שיסיאנסקי, אשתו של בעל הטחנה אבא שיסיאנסקי, ביקשה ליד הבור שיירו בה תחילה, ואחר כך בילדים. הם חטפו איפוא מידיה את הילדים וירהו בהם לעיניה,

ואחר כך ירו בה. הנשים הזקנות והחולות הובאו במכוניות והוטלו חיים לבור. את הילדים הקטנים זרקו הליטאים ככדורים ותפסו אותם על כידניהם.

ליטאי העיירה סיפרו אחר כך, כי לאחר שהבור כוסה במקצת, התנועה האדמה כלפי מעלה וכלפי מטה, כאילו פעם בה דופק חי, ומלמעלה חלחלו זרמי דם. הרוצחים השתמשו במכבשים כדי להשתיק את תנועת האדמה העקובה מדם שקמה לתחייה.

יהודי קייידאן אשר ביקרו אחרי השחרור ליד הקבר ההמוני, נוכחו לדעת כי הבור המרובע נשאר בכל זאת גבוה יותר מן האדמה סביבו, כאילו רצה הקבר הקדוש להתבדל מן האדמה הטמאה המקיפה אותו.

המתת היהודים ברירות נמשכה עד הערב.

כאשר הרגיש הקצב הירש לביוטקין את הסוף המר המתקרב, תלה את עצמו ב"ז'רגינאס" גופא.

מכל היהודים שנכלאו ב"ז'רגינאס" הצליחו על פי נס להינצל שני גברים בלבד. אחד חיים רונדר, שנולד בשנת 1903 בקייידאן; והשני – שמואל סמולסקי, נולד בפוזן, פליט שנמלט מפולין בשנת 1939 והתגורר בקייידאן. רונדר וסמולסקי הציעו לעוד צעירים אחדים להסתתר. אך איחרו את המועד. הם הצליחו להתחבא מאחורי קרשים שהיו מונחים ב"ז'רגינאס". הנה הובאו אחרי הטבח בגדי הקדושים והוצב שם משמר. החפצים הטובים יותר נשדדו על ידי מנהיגי הטבח ההמוני. את האחרים מיינו אחר כך ומכרו אותם במחירים סמליים לאוכלוסייה הליטאית. אותו לילה אחרי השחיטה חתכו שני היהודים, שהסתתרו מאחורי הקרשים ומתחת לבגדים, חור באולר בגג הרעפים, חלצו את נעליהם וירדו בחבל שנעשה מסדינים. המשמר לא שמע למזלם דבר. הם ברחו ליער פודבוריק. כך ניצלו יחד עם בנצל בירגר שנזכר לעיל, שלושה בלבד מתוך ארבעת אלפים הקדושים משלוש הקהילות: קייידאן, שאט וז'יים.^[13]

יהודה רונדר הטבח ההמוני

עדות

ב-28 ביולי רצחו הליטאים במקום 82 גברים יהודיים ו-12 נשים יהודיות, יחד עם 31 לא יהודים, באשמה שהם קומוניסטים ופעילים לטובת ברית המועצות.

הטבח ההמוני של יהודי קייידאן יחד עם יהודי העיירות הסמוכות שאט וז'יים החל ביום 28 באוגוסט 1941 אחר הצהריים. בשדה התעופה נאלצו שבויי מלחמה סובייטיים לחפור קבר עצום באורך מאה מטרים, רוחב שישה מטרים ועומק שני מטרים. היהודים היו כלואים במחסן עצום במרחק שש מאות מטרים מן הבור. הוחל בהוצאת הקבוצה הראשונה של הגברים (עשרים איש בכל קבוצה). כל קבוצה לוותה עד הבור על ידי שלושים רוצחים חמושים.

כדי לא להפחיד את היהודים שנותרו במחסן ולא לעורר בקירבם בהלה, הותנע ליד המחסן המנוע של טרקטור. אבל היהודים שמעו את הצעקות והרירות והחליטו לגלות התנגדות. שני יהודים – חיים רונדר ויהודי פולני בשם שמואלסקי, הסתתרו במחסן ובלילה ברחו. מאוחר יותר היו לפרטיזנים ולחמו עד השחרור.

בקבוצה הראשונה היה הרב הצעיר אהרון גאלין, חתנו של הרב שלמה פיינזילבר, נשיא אגודת הרבנים בליטא. ליד הבור פנה אל היהודים במילים הבאות: "על עמנו עבר סבל רב, עמנו לא יימחה".

יהודים רבים סרבו להתפשט וניספו בבגדיהם. המסגר ברוך מאיר צסלר הוציא לפתע מידו של אחד המרצחים את הרובה האוטומטי ורצה לירות ברוצח, אך לא ידע להשתמש בנשק. הוא ניסה אז יחד עם שני צעירים לברוח, אבל הם נפגעו מברד כדורים. גיבור שני, אלמוני, הוציא את הנשק מידי מרצח שני ופצע קשות ברגלו את הרוצח פראנאס גארשווה.

גיבור לאמוני אחר פצע קשות באולר בצווארו את הרוצח יוזאס בראנקיס, אשר סיפר על כך בבית המשפט, כאשר עמד לדין בשנת 1964.

מות גיבורים מת צדוק שלאפוברסקי, הוא התנפל בידיו הריקות על הרוצח אלכסאס צ'יז'אס, נשך אותו בשיניו, הפיל אותו על האדמה, הוציא מידו את האקדח והרגו בריות. אחר כך גררו צדוק שלאפוברסקי, אידל שטיינבאך, אברהם פודלאס ואחרים לתוך הבור את המנהל הנבהל, הרוצח מקקה, וצדוק נשך אותוב שיניו. בקתות הרובים רצחו הרוצחים שקפצו לתוך הבור את הגיבורים והוציאו את המפקד הזב דם מן הבור.

בטקס הלוויה של הרוצח צ'יז'אס הושמעו נאומים בהם הואשמו היהודים. צ'יז'אס כונה כ"קורבן הטרור היהודי". על מצבתו נכתב: "נפל במילוי תפקידו". כך מתו מות גיבורים יהודי קיידאן. [14]

קן "השומר הצעיר" קיידאן – 1928

יהודה רנד

הגטו, ההתנגדות ואובדן יהודי קיידאן

מיד לאחר כניסתם של ההיטלריסטים לעיר ביוני 1941, תלה את עצמו המורה למתמטיקה ניסן זאלצבורג. ברחוב הוכה מכות רצח מאיר ברגר והוא מת בבית החולים מן המכות.

ב-28 ביולי הוצאו להורג בריות ביער באבנסק 125 איש, ביניהם 95 יהודים (83 גברים ו-12 נשים), בין הנרצחים: גוטמאן בלומברג, פייוול לוין, אברהם דינרשול, בנימין רונדר, גבריאל פולונז, טבל יפה ובנו מאיר אייזיק, משה זלמנוביץ' ובתו, דויד פרוסאק ובתו, י. שפירא, בירגר, מ. זמסקי, שמואל ברגר.

בין משתתפי הרצח היו הקצין ולאדאס גיליס (הועמד לדין בשנת 1964), הנהגים יוזאס דוידוניס, ולאדאס סילווסטרוביצ'וס, ריילה, קויאלאוויצ'וס (חי בקנדה, ווטס לורן, אונטאריו 12122).

ראש העיר פובליוס הכניס את כל היהודים לגטו ברחוב סמילגס, שם היו מן ה-13 באוגוסט 1941. היו שם היהודים משאט ז'ייאטיאי, הפשיסטים מינו ועד של הגטו, אשר היה משולל זכויות. לועד נכנסו: צדוק שלאפוברסקי, חיים בלומברג, חיים רונדר, אברהם כנן, שלום חייט. על הגטו הוטל מס גבוה, אך לא הצליחו לגבותו בשלמותו.

המרצחים פשגודסקי, סטאסיס מורקונאס, באטורה היו מכים את יהודי הגטו במקלות ממוסמרים.

ב-16 באוגוסט הריצו את היהודים מרחבת בית הכנסת לשדה התעופה ליד הנהר סמילגה. בדרך מהגטו ניסה לברוח אובן צ'סלר אך הוא נרצח ביריות. בנציון בירגר הצליח לברוח. את העורך דין אברמוביץ' הפשיטו, מרחו בזפת, הדביקו אליו נוצות והריצו למחסן בשדה התעופה. את הנכה דויד רונדר ואת הרב הישיש, ר' שלמה פיינזילבר, הובילו בעגלת זבל.

במחסן שהו היהודים שנים עשר יום בתנאים אנטי סניטאריים קשים. שם תלה את עצמו הירש לביוטקין.

ב-28 באוגוסט בשעות הבוקר הובילו את היהודים בקבוצות מן המחסן למקום ההריגה. בתחילה הובילו את הגברים. חיים רונדר ויהודי מפוזנאן בשם סמולסקי הסתתרו במחסן, כאשר החלה הובלת הקבוצות למקום הירי. בלילה ברחו, ואחר כך לחמו בפשיסטים עם נשק בידיהם, בדרך לקבר הגדול שנחפר ועל ידו גילו היהודים התנגדות. רבים סרבו להתפשט והם נרצחו בבור בבגדיהם. נשמעו קולות של קללות.

ברוך מאיר צ'סלר תפס ליד הקבר את הנשק מידי המרצח שעמד סמוך אליו וניסה לירות בו, אך לא ידע כיצד להשתמש בנשק. הוא ועוד שני בחורים שעמדו על ידו פתחו אז בריצה לעבר הערוץ רדף אחריהם סטאסיס ראצקיאוו'צ'וס ורצח אותם ביריות. את גוויות הנרצחים גררו אל הבור והשליכון לתוכו.

יהודי אחר (שם משפחתו אינו ידוע), אשר ראה בבור את גוויות הנרצחים, פנה במהירות אחורה, תפס את הרובה מידי הרוצח, ירה ופצע קשות ברגל את הרצח פראנאס גראשווה. יהודי אלמוני שני פצע באולר את המרצח יוזאס בייראנקיס בצווארו (העומד לדין בשנת 1964).

צדוק שלאפוברסקי קרא ליהודים שיגלו התנגדות. הוא הראשון התנפל על המרצח אלכסאס צ'יז'אס, החל נושך בשיניו את גרונו, הפיל את צ'יז'אס על האדמה, תפס ממנו את האקדח וירה בגבו. כעבור שעות אחדות מת צ'יז'אס. אחרים גררו אל הבור את המפקד הגרמני מקקה והחלו לשרוט אותו בציפורניהם ולחנקו. בקבוצת התנגדות זאת היו יהודה שטטינבאך, אברהם פודליאס ואחרים. כדי להציל את המפקד קפץ לבור עם נשק בידו המרצח יאנקונאס (חי עכשיו בחוץ לארץ). באותו יום נרצחו כ-2,500 יהודים. [15]

רחל שלאפוברסקי-רטנר דרך הייסורים

עדות

נולדתי בקיידיאן בדצמבר 1912. שם אבי היה יודל שלאפוברסקי, והיה בעל טחנת קמח. שם אמי היה חסיה רבקה שלפוברסקי, מבית אברמסקי. היינו 11 ילדים בבית. אחי הבכור היה דוקטור למשפטים שמואל שלאפוברסקי. הוא בא לקובנה מפרטבורג, שם היה בעל בית חרושת לסבון בשותפות עם אביו של חיים ארלזורוב, ומשם עלה לארץ ישראל והתגורר בפתח תקוה. הוא נמנה על הציונים הכלליים. לפניו היה כותב ב"ידישע שטימע" בקובנה יחד עם ראובן רובינשטיין, שהיה עורך העיתון. הוא נפטר בפתח תקוה בשנת 1949.

אחי השני היה הירשל (הארי) שלאפוברסקי, שהתגורר ביוהאנסבורג וייצג חברת נפט. אח שלישי, מוטל (מאקס), גר בריגה, שם ניהל בית חרושת לסבון. **כאשר נכנסו הגרמנים, קראו לו לבית החרושת, ציוו לו להסתובב וירו בו. סיפור זה שמעתי מאדם שהגיע מריגה לגטו קובנה.**

אחי הרביעי, אליהו, ניספה בגטו קובנה. הוא נשא לאישה את פייגה פיינולד, בת הרב של קופישוק. כאשר בתם היה בת שנה, הוצאתי אותה מגטו קובנה ומסרתי אותה לליטאי מהמשטרה הגרמנית שאשתו היתה שכנתנו בעבר. לליטאי זה היה משק בכפר, והם החזיקו את הילדה יחד עם ילדיהם. אחרי נסיגת הגרמנים יצאו הליטאים האלה לגרמניה ואת הילדה השאירו אצל אומנתה, אישה כפרית. זו החזיקה את הילדה עד שהגיעה לגיל ארבע. אחי השאיר אצל הגויים תעודת לידה של הילדה, בה נמסרו שמותיהם המדויקים של ההורים, וביקש שאם לא יישאר איש מהמשפחה בחיים, תובא הילדה אחרי המלחמה לדרום אפריקה.

אחרי המלחמה לקח אחד מחברי הארגון להצלת ילדים יהודיים את הילדה מידי הגויה והעביר אותה לפוניביז' לבית ילדים של נזירות, "כלות ישו". בשנת 1945, כאשר חזרתי ממחנה ריכוז גרמני, נודע לי, כי בבית הילדים בפוניביז' נמצאים שני ילדים יהודיים, ושם האחת שלאפוברסקי. נסעתי לשם ומצאתי את בת אחי. בתחילה לא רצה מנהל המינזר להחזיר לי את הילדה,

הבית בו נולד מ.ל. לילנבלום

אבל לבסוף נכנע. הבאתי את הילדה לקובנה, ושם הכנסתי אותה לבית ילדים, כיוון שאני עבדתי. היא סיימה בקובנה את גן הילדים ואחר כך נסעתי לוויילנה ושם היא סיימה את בית הספר התיכון. בשנת 1959 יצאנו לפולין. שם למדה שנתיים בפוליטכניקה בוורוצלב. כשעלינו לישראל בשנת 1960 נתקבלה לטכניון בחיפה וסיימה אותו. עכשיו היא עובדת כמהנדסת בניין, נשואה ואם לילדה.

היה לי עוד אח, בשם איסר. הוא נפטר לפני המלחמה ממחלת הטיפוס. שם האח האחרון היה צדוק. הוא היה קצין בגדוד הרביעי של צבא ליטא וגם מפקד של מכבי האש. היה צעיר ובריא.

בשנת 1941 כינסו הגרמנים את יהודי קייידאן והובילו אותם להוצאה להורג. צדוק שקיים יחסים טובים עם כל הליטאים, שאל את רופא הנשים קאסיונו: "לאן מובילים אותנו?" והלה שיקר לו כי מובילים אותם לשטחי הכיבוש. הם הובלו לאחוזתו של הרוזן סוסלבן ושם הוחזקו במחסנים ליד הארמון. אחר כך הובאו כולם למגרש שליד בית העלמין היהודי בקייידאן, ערכו אותם בשורות והחלו לירות בהם. כאשר ראה אחי, כי מתחילים לירות בהם, אמר למפקד, קצין גרמני: "יש לי שני ילדים, בגיל תשע וארבע. בי יכול אתה לירות, אך השאר לפחות את ילדיי בחיים!" הלה סירב ואז אחי התנפל על הגרמני. כל זה ראה שוטר ליטאי בשם ראודוניס, שלאחיו מלון בקייידאן בבית שתפס מיהודים. ראודוניס הסתער על אחי, אך הלה תפס אותו ובשיניו ביתק את גרונו. הרוצחים הנותרים הפשיטו אז את אחי ודקרו אותו עד שהפך לגוש בשר. גוש זה הושלך לתוך הבור.

אשתו, דורה שלאפוברסקי מבית שלונסקי, יצאה מדעתה למראה כל זה. היא כיסתה את שני ילדיה במטפחת וקפצה איתם חיים אל הבור. הדבר היה ב-28 באוגוסט 1941. למחרת נערכה הלווייתו של השוטר הליטאי ראודוניס. הוא נקבר בבית הקברות הליטאי. בקברו שמו בקבוק ובו איגרת עליה נרשם, כי כאן טמון אדם, שהיה הקורבן האחרון של הרוצחים היהודיים. את הדבר הזה שמעתי בפעם הראשונה מפיו של קצין ליטאי בשאנץ אשר בקובנה, לשם היינו הולכים לעבוד מן הגטו.

בשנת 1945, כאשר חזרתי מן המחנה, נסעתי לקיידאן ולא מצאתי שם אף יהודי אחד. אישה ליטאית בשם גאריזייניה, נוטריונית, סיפרה לי בפרוטרוט על מותו הטרגי של אחי. גם שומר הכבאים, אשר עבד יחד עם אחי, סיפר לי את הדבר.

אחותי הבכורה, אננה, ניסתה בקיידאן יחד עם אחי צדוק. אחותי השנייה, דינה, היתה יחד אתי בגטו קובנה. בעלה שפירא היה מורה בתיכון עברי ואחר כך כלכלן בבית החרושת "זפיר" בקובנה. הוא נרצח בביצור השביעי יחד עם בנו ב' השש עשרה ועם בעלי שלמה לזין.

היתה לי גם אחות, רוזה, שהיתה נשואה לד"ר ברלוביץ בקניגסברג. כאשר הגיעו ההיטלריסטים לשלטון, אסרו אותו ועובדה זו השפיעה קשות על אחותי. היא יצאה לרודזיה, שם לקתה במחלת עצבים ומתה בגיל ארבעים ושש.

היתה לי עוד אחות בשיקגו, זלאטה, אשת עורך דין. היא נפטרה בגיל צעיר אחרי ניתוח עיניים.

אני הייתי נשואה לשלמה לזין, מנהל פנקסים בחברת וולף-אנגלמן. בשנת 1941, כאשר פרצה המלחמה, באה אלי אחותי דינה והסתתרנו במרתף של בית החרושת לטבק "זפיר", בו עבד גיסי ככלכלן, כעבור שעה קלה פרצו לשם ליטאים וגרמנים ואמרו: "כאן ממול נמצא בית הכנסת הגדול ומשם ירו על הגרמנים, וגם אתם יריתם. אתם חייבים איפוא ללכת איתנו לגסטאפו". גיסי ויהודים אחדים שעבדו בבית החרושת, אמרו: "הרי אין לנו כל נשק, חפשו אצלנו". הללו חיפשו ואמרו שהכל בסדר. אחר כך בא ליטאי ואמר: "מדוע ישבתי אני בימי הבולשוויקים ב"פורט 7"? כולכם תלכו לכלא!" כולנו הובלנו לגסטאפו והועמדנו ליד הקיר. רצו לירות בנו, אך אחר כך ציוו לנו להסתובב והובילו אותנו אל הכלא הצהוב. היה זה בית הסוהר הגרוע ביותר בקובנה, שנועד לפושעים פליליים. בכלא זה ישבנו 14 ימים. אחותי ראתה כיצד הובלו בעלינו לעבודה. בבית הסוהר התרחשו דברים איומים. הגרמנים היו נכנסים ורומסים אותנו ברגליהם. בעד החלונות ראינו כיצד מאלצים את הרבנים לאסוף את גללי הסוסים. נצטוונו למסור את כל חפצי הערך והתכשיטים שהיו לנו.

ניתנו לנו מים ופרוסת לחם שחור בלבד. משם הובלנו ל"פורט 7". המצב שם היה איום ביותר. החדר, אליו הושלכו הנשים, היה מלא צואה ושתן. נצטוונו לשכב על הרצפה. כל לילה היו מוציאים נשים ואונסים אותן.

ביקשתי מאחד הליטאים, כי ירשה לי לעבור אל הגברים, כיוון ששם נמצאים בעלי וגיסי. הוא הירשה לי, ואז ראיתי תמונה איומה: כל הגברים עמדו ערוכים בשורות בשדה, מגודלי שיער, ועיניהם מביעות אימה. ראיתי את בנה בן השש עשרה של אחותי. הוא אמר לי: "מדוע אמי אינה שולחת לי אוכל? אני רעב. אין נותנים לנו כאן לאכול. אבי כבר איננו וגם בעלך איננו כבר". כך היו בהדרגה יורים בכולם.

באחד הלילות, בשעה שתיים אחרי חצות, באו ליטאים צעירים ורצו לירות במאתיים הנשים האחרונות שנותרו, **משום שכל הנשים שנאנסו היו מוצאות מיד להורג**. היה זה בחודש יולי. לילה בהיר. לפתע ניגש גרמני ואמר להם: "מה אתם עושים? הרי הפקודה היא לירות בזקנות בלבד? את הצעירות צריך לקחת לעבודה". נצטוונו לשוב לכלא. למחרת בבוקר נרצחו הגברים האחרונים. הנשים הועברו ל"פורט 9". גם שם היתה התמונה איומה: יהודים גוועו שם מרעב וזוהמה. האנשים נצטוו לשכב על דרגשים עליהם טיילו כינים לבנות גדולות. האוכל ניתן בדודי אשפה גדולים, שנדף מהם ריח צואה. ניתנו קצת דוחן שרוף ולחם.

אני ועוד נשים אחדות לבשנו מטפחות על ראשינו, חמקנו מן ההר ובאנו העירה. אחותי בכתה: "מדוע לא הבאת אתך את ילדי?". אמרתי, כי התחננתי בפני הליטאי שישחרר את הנער, אבל הוא אמר לי: "לא, הוא כבר חבר הקומסומול!" והוא נרצח יחד עם כל הגברים.

הלכנו לדירת, אבל מצאנו את ארבעת הקירות בלבד. סיפרו לי, כי השיקסות מבית הקפה "אלדונה" ששכן למטה בזזו את כל הדברים היקרים. חזרנו לגטו. באותם ימים עדיין היה הגטו פתוח. הוא ננעל ב-1 בספטמבר 1941.

היינו הולכות לעבודה. כל יום, בשעה שש בבוקר, היינו חייבות לצאת למסדר. עבדנו בחפירות בשדה התעופה. היינו עובדות שם משעה שש בבוקר עד שש בערב. פגשתי אז ליטאי בשם נרייאסקס והוא אמר לי כי הוא עצמו רצח את כל היהודים מ"פורט 7".

בשנת 1943 הובלה אחותי לקלוגה שבאסטוניה. היא יצאה מן המרתף בו הסתתרנו, וגרמני קרא לה: "שרה, בואי הנה!" ואז הובלה. באסטוניה עבדה ככובסת – כך סיפרו לי חברותיה – אחר כך לקתה במחלת כליות ואז שפכו עליה בנזין והעלו אותה באש.

בדצמבר 1943 הועברתי לקיידאן, למחנה. שם עבדנו בשדה עד קיץ 1944. ביולי 1944 הובלנו לשטוטהוף. הגברים הופרדו מיד ונשארו רק הנשים. הופשטנו כליל והוכנסנו למרחץ, רופא בדק אותנו בדיקה גניקולוגית, האם איננו מסתירות תכשיטים או חפצי ערך אחרים. אחרי ה"מרחץ", ניתנו לנו סחבות מלוכלכות ומוכתמות בדם של הנרצחים. נראינו כמשוגעות. נשים מגודלות קיבלו בגדים צרים מדי, ונשים קטנות קומה – בגדים גדולים. אחר כך הוכנסנו לצריפים. שטוטהוף היה מחנה איום. הוא היה מגודר בתיל מחושמל וכל מי שנגע בו מת במקום.

בצריפים פיקחו עלינו שיקסות פולניות, אשר היו מפליאות בנו את מכותיהן במסדרים ללא רחמים.

כעבור חודש מיינו אותנו ל"ימין ושמאל" והוציאו אותנו לעבודה. צעדנו זמן רב מאוד ברגל. אחר כך הוכנסנו לספינת פחם. היו שם קרוב לשלוש מאות נשים. הובלנו לאחד הכפרים בפולין. שם נטו בשבילנו אוהלים, והוצע בהם תבן. היו שישה אוהלים כאלה, חמישים נשים בכל אחד. שמרו עלינו אנשי O.S. לבושים מדים שחורים עם גולגולות מתים. בקיץ עבדנו בחפירות ובחורף ניקינו את השלג.

כאשר התקרבו הרוסים והגרמנים החלו לסגת, לקחו אתם את הנשים הבריאות. ידי ורגלי היו קפואות. הגרמנים בחרו במאה נשים, שמצבן היה דומה למצבי, ואשר לא יכלו עוד להמשיך בצעידה, והשאירו אותנו. הכניסו אותנו לחרושה, ערכו אותנו בשורות והחלו לירות בנו. אני הייתי בשורה האחרונה. ראיתי כיצד הנשים מן השורות הראשונות מוטלות כבר ללא רוח חיים. הבחנתי אז כי נשים אחדות החלו לברוח, נמלטתי איפוא גם אני. נמלטנו לתוך יער, ושני הגרמנים שירו החלו לרדוף אחרינו אך לא הצליחו לפגוע בנו.

נמלטנו לתוך בית איכר פולני וביקשנו לעזור לנו, משום שהגרמנים נסוגים כבר, וכל שעה עתידים כבר להגיע הרוסים. נשארו 12 נשים מכל המחנה. הגויה אמרה שנלך אל הכומר, כי לו ישנה רפת, וברפתו נוכל להסתתר. באנו לשם ורבענו ברפת יחד עם הפרות, הסוסים והחזירים. בבוקר באו איכרים והביאו לנו אוכל. כך חיינו חמישה ימים. ב-10 במרס 1945 נכנסו הרוסים ושיחררו אותנו.

נסעה משם מכונית לגרודנו והנהג שאל מי מאיתנו רוצה לנסוע איתו. אמרתי שאני רוצה. רגלי היו קפואות ועטופות בסמרטוטים. עוד נשים אחדות נסעו לגרודנו, שם היתה נקודת בדיקה. הרוסים התייחסו אלינו לא כאל נשים מעונות שבאו ממחנה, כי אם בחשדנות כאל פושעים. נצטוונו לשכב על האדמה וקיבלנו לחם ושימורים אמריקניים.

מגרודנו נסענו לוילנה, ומשם לקיידאן, כפי שכבר סיפרתי לעיל. בבואי לקובנה, פגשתי מכיר שאחותו היתה חברתי. הוא עבד במיניסטריון ליצור מזונות ושם קיבלתי עבודה כקופאית. הוצאתי אחר כך את בת אחי בפוניביז' מהמנזר והתגוררנו יחד. בשנת 1948 נישאתי לבעלי הנוכחי המהנדס ירמיהו רטנר מוילנה. עברנו אחר כך לוילנה, שם עבדתי כמנהלת פנקסים בחנות כלבו גדולה. במרס 1959 עזבנו את וילנה ובאנו לפולין. שם התגוררנו בוואלבז'יך. בשנת 1960 עלינו לישראל. [16]

חיה גל קיברות אחים

אני בת קיידאן, בה התגוררתי ברחוב גדימינו 16. כאשר הרוסים כבשו בפעם הראשונה את ליטא בשנת 1940, הלאינו את עסקינו ותפסו את כל ביתנו, עברתי אל אחותי בקובנה והתחלתי לעבוד. השתדלתי לא למשוך את תשומת הלב כי בקיידאן הייתי "בורגנית".

כאשר הרוסים עזבו את ליטא ונכנסו הגרמנים, גדרו חלק של סלובודקה וקבעו שם את גטו קובנה. טרם ננעל הגטו. ב-15 באוגוסט 1941 נכנסתי עם אחותי ושני ילדיה לגטו קובנה. לאחר שננעלו שערי הגטו פורסמה הודעה בדבר עבודת כפייה.

הלכתי יום יום לעבוד בשדה התעופה, אולם באחד הימים, במקום להחזירנו אחרי העבודה לגטו, הובילו אותנו למחנה קיידאן תחת משמר חזק. רוכזנו כבהמות יחד בבניין בו שכן לפני כן מועדון הקצינים. כל הבניין בו נמצאנו גודר בתיל מחושמל, ואם ניסה מישהו לברוח, נתחשמל מיד. חדר השינה שלנו הכיל דרגשים בשלוש קומות, על כל דרגש שתי נשים.

שרר שם לכלוך איום. מן הלכלוך רבו כינים ואלה עינו אותנו עד כדי טירוף. בשעות היום היו מריצים אותנו לעבודה. העבודה היתה מורכבת מחפירת תעלות בעומק שלושה מטרים כדי להניח כבלי חשמל.

כאשר הובאתי למחנה קיידאן, לא היו עוד בעיר יהודים. רק שני גברים ניצלו: חיים רונדר ובן ציון בירגר מיאנרשובה.

כאשר נמצאתי במחנה קיידאן ביקשתי פעמים רבות מאת מנהל העבודה עבודה לפי מכסה, וכאשר מילאתי מהר ככל האפשר את עבודתי, היה מנהל העבודה משחררני למשך שעות אחדות, בתנאי שאביא לו שתי ביצים חיות שיוכל לשתות. במשך השעות המעטות האלה הייתי נפגשת עם מכירים נוצריים, אתם קיימנו לפנינו יחסי ידידות קרובים, ומפיהם יכולתי להציל את תיאור המאורעות האמיתיים.

והנה מה נודע לי:

מיד בהתחלה רוכזו כל היהודים בחצר בית הכנסת, ולמקום הזה קראו גטו. אחר כך הופרדו כל הגברים ונכלאו בז'ירגיאס. היה זה הבניין ששכן לא הרחק מן הגן, אשר השתייך לרוזן טוטלבן. שם נמצאו רפתות גדולות לבהמות.

הגברים נאלצו למלא את העבודות הקשות ביותר בתנאים בלתי אנושיים. בנוסף, הירבו להתעלל בהם. דוגמה איומה אחת ברצוני להביא כאן:

אחי הגדול, הרשל גל, אולץ לנקות במו ידיו את בית השימוש. אחר כך לא הותר לו לרחוץ את ידיו ובידיים מלוכלכות חייב היה לשים את האוכל לפיו.

כעבור זמן קצר, בו היו מבצעים את העבודות הקשות ביותר וזכו לעינויים איומים, הובלו הגברים לשדה הפתוח – בדרך המובילה לעיירה אייראגולה – ושם נאלצו לחפור בורות עמוקים מאוד. לשם הובאו כולם: זקנים, חולים, נשים וילדים. כולם נאלצו להתפשט ותחת ברד של כדורים היו חייבים לרוץ לעבר הבורות. תוך כדי כך הוסיפו לירות בהם והם נפלו לבורות. רבים מהם עוד חיו כאשר כוסו הבורות. קולות הבכי והצעות היו כה חזקים ואיומים, עד כי הקולות, רווי הסבל, הגיעו עד כפרים רחוקים ביותר.

כאשר הובאו כל היהודים למקום, וטרם החלה האקציה, ביקש הרב הצעיר של קיידאן ר' אהרון גאלין, חתנו של הרב ר' שלמה פיינזילבר, כי יותן לו לומר מילים אחדות לפני מותו.

מעל ליהודים הנאספים ניצבו ליטאים, כולם רובים בידיהם, דרוכים לירייה. אלה הם השמות של נכבדי קיידאן: המפקד ומזכירו, שופט השלום קליבאס ומזכירו, מנהל הגימנסיה הליטאית בקיידאן עם כל המורים בלי יוצא מן הכלל, הרופא של בית החולים המחוזי בקיידאן ארז'מסקי, הד"ר

סאוויצקי, הרוקח סטאנציוס, ראש העיר פובילאס, השופט החוקר עו"ד שאפראנצ'יק, ועוד שאוליסטים רבים.

ומול כל אלה פתח הרב הצעיר בנאומו. הוא דיבר ליטאית רהוטה. הוא פנה בעיקר למנהל ולכל המורים במילים:

"אתם נתמניתם להפיץ את התרבות והחינוך. בידיכם הפקדנו את טובי הילדים במחוז. אתם הייתם להם כאבות לילדים. כיצד איפוא יכול אב, ללא כל רחמים, ללא נקיפות מצפון, להרים יד על ילדיו החפים משפע ולרצחם?"

ובשאתו את עיניו לשמיים אמר: "כלום ימחל לכם אלוהים בשמיים אי פעם על הפשע האיום שאתם עושים היום? והאם תסלח לכם האנושות על החטא? **מן הכתם אשר ייפול עליכם לא יכול העם הליטאי להינקות לעולם**."

והוא סיים במילים:

"דמנו הנקי שנשפך ינקום בכם..." ולאחר שנסתיימו דבריו האחרונים יצא מן השורה צדוק שלאפוברסקי, ואחריו יחיאל שטיינבאך. צדוק זינק במהירות לעבר המפקד ואחז בגרונו כדי לחנקו. אותו רגע קפצו עליו מאחוריו שאוליסטים ורצחו אותו במקום. כעונש קברו חיים את אשתו של צדוק ואת שני ילדיו. ואחר כך והחלה האקציה.

המקומות הקדושים בקייידאן חוללו; המצבות בבית העלמין נותצו; בבית התפילה "תפארת הבחורים" שוכנו חזירים; ובית הכנסת הגדול הפך למחסן.

לפני שעזבתי את ליטא נסעתי כדי להיפרד מהקברים. האדמה היתה חרושה וזרועה, כאילו לא קרה שם דבר מעולם, אולם בנוכחותי נעצרו שם נוצרים קשישים שעברו במקום. הם נעמדו לרגע קט וכרעו מול הקברים. [17]

קייידאן - בית כנסת הבנוי מעץ - סולדסטקה קלויז

מקורות:

1. י. איבשיץ: "האשה בשואה", כרך א, זכור, ירושלים תשמ"ז-1987 עמ' 92-93. המקור: "ספר לאסק", [ספר זיכרון לקהילה], עמ' 541-543.
2. חנה יבלונקה: "אחים זרים – ניצולי השואה במדינת ישראל", יד בן צבי – אוניברסיטת בן גוריון, התשנ"ד, עמ' 9.
3. שם, עמ' 129.
4. שם, עמ' 132-133.
5. שם, עמ' 140.
6. שם, עמ' 141-144.
7. שם, עמ' 144-145.
8. שם, עמ' 127.
9. שם, עמ' 150.
10. וירצברג בני: "מגיא ההריגה לשער הגיא", מסדה, רמת גן, תשכ"ז-1967, עמ' 158.
11. כרוסט יוסף [עורך]: "קייידאן – ספר זיכרון", הוצאת ארגון יוצאי קייידאן בישראל, תשל"ז-1977, עמ' 65.
12. שם, עמ' 154.
13. שם, 229, מתוך "פון לעצטן חורבן" נר 10, מינכען, דעצעמבער 1948, עמוד 49.
14. "קייידאן-ספר זיכרון", עמ' 234.
15. שם, 235.
16. על סמך עדות, ב"יד ושם", ט – 2939/252.
17. "קייידאן-ספר זיכרון", עמ' 237.

סיום גיליון מספר 6